AKSENTIJE RANKOVIQ

GJEOGRAFIJA

PËR KLASËN E III FILLORE

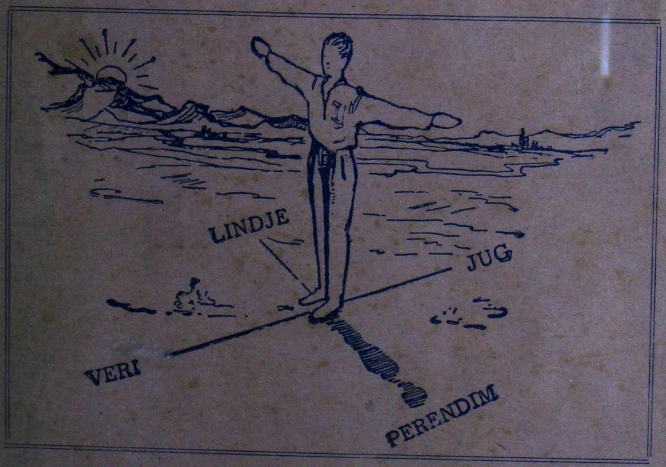

„MUSTAFA BAKIJA"
Prishtinë — 1954

GJEOGRAFIJA

PËR KLASËN E III FILLORE

„MUSTAFA BAKIJA"
Prishtinë — 1954

Përkëtheu:
STATHI KOSTARI

Shqyrtuen dhe redaktuen përkëthimin:
HALIL DOBROSHI dhe
MEHMET GJEVORI

Ky tekst u pëlqye për t'u përdorë në shkollat fillore me vendimin Nr. 6756 datë 30 Korrik 1954 të Pleqsís për arsim e kulturë të RP të Sërbís.

H Y M J A

Kur jemi në fushë e vërejmë andej e këndej, mund të shofim shum gjana. Kështu për shembull, dikund do të shofim rrafshina ose naltësina të mëdha e të vogla, ara të lavrueme, livadhe, pemishte e pyje. Dikund do të shofim ndonji burim, ndonji lum të madh ose të vogël, dikund ndonji kënetë e madjè edhe ndonji liqê. Afër tyne gjinden edhe ndejtunat, në të cilat jetojnë njerëzit që merren me shum mjeshtrina.

Por, kjo anë-rëndom vendlindja e jonë, âsht e vogël. Këso visesh ka dhe gjetiu. Në to ka edhe aso gjanash, të cilat nuk gjinden në vendlindjen t'onë, për shembull detnat. Por, mbassi në këto vise jetojnë vllaznit t'anë, që bashkë me né, përbâjnë nji bashkësí — shtet, âsht e nevojshëme me e njoftë krejt shtetin t'onë të përbashktë, që quhet **Republika Federative Populore e Jugosllavís.**

Pra, mû për këtê gjâ, ne mësojmë **gjeografín.** Në këtê mësim do të njofim edhe të gjitha viset tjera t'Atdheut t'onë të madh e të bukur. Kur ta njofim kështu Atdheun t'onë, atëherë do ta duem edhe mâ tepër.

Në këtê klasë do të mësojmë mâ parë **Republikën Populore të Sërbís,** mbassi ne jetojmë në këtê republikë. Në klasën e IV do të mësojmë RFPJ, mbassi ajo âsht shteti i të gjithë popujve jugosllavë dhe i të gjithë popujve vllazën me ta.

Mâ vonë, mbassi të mësojmë vendin t'onë, do të mësojmë edhe për shtetet tjera të botës.

TË PËRCAKTUEMIT E ANËVE TË HORIZONTIT

Qielli.— Po të qëndrojmë në nji vend dhe të vërejmë përmbi ne dhe rreth nesh (kur nuk ka rê), do të shofim se përmbi ne shtrihet nji kupë e madhe e kaltër. Këtê kupë e quejmë qiell. Qielli na duket si nji gjysëm lamshi i madh, i cili në largësí duket se gjoja mbështetet mbi Tokë.

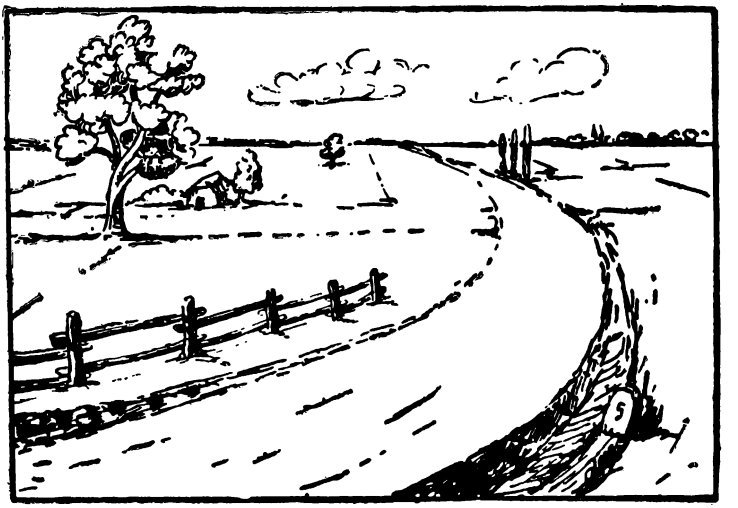

Horizonti dhe vija e horizontit

Horizonti dhe vija e horizontit. — Krejt hapësina e tokës që shofim rreth vetëvehtes quhet *horizont*. Por, nëqoftëse vërejmë larg, do të shofim se si horizonti âsht rrethue me nji vijë. Kjo quhet *vija e horizontit*. Aty n'atê vijë na duket se qielli mbështetet mbi Tokë dhe se përtej asaj vije nuk ka kurrgjâ tjetër, thuese mû aty qenka skâji i botës. Por, kjo nuk âsht ashtu; sepse, po të nisemi në drejtim kah vija e horizontit, do të shofim se si ajo largohet gjithënji prej nesh

dhe, sa mâ larg të shkojmë, ajo do të na largohet edhe mâ tepër, madjè aq sa nuk do të mbërrijshim kurr te ajo. Shka don me thanë kjo gjâ? Kjo don me thanë se qielli në të vërtetë nuk u mbështetka mbi Tokë. porse neve na duket kështu. Simbas kësaj kjo don me thanë se Toka nuk paska skâj e pra — edhe bota nuk paska skâj. Si âsht e mundun? — do të pyesim. Qé se si. Të gjithë ne kemi mbajtë në duer ndonji top. A thue topit mundemi me ia gjetë skâjin? Nuk mundemi sigurisht, sepse po ta çojshim gishtin t'onë përmbi sipërfaqen e tij, do të shifshim se ai nuk do të ndalesh kurrkund, dhe se nuk do të mundemi me shkue, edhe mâ tutje. Simbas kësaj, pra në top nuk paska kurrfarë skâji. Si thamë edhe mâ parë, mbassi Toka paska trajtën e topit, atëherë âsht e qartë se pse nuk paska as skâj në të. Tash du-

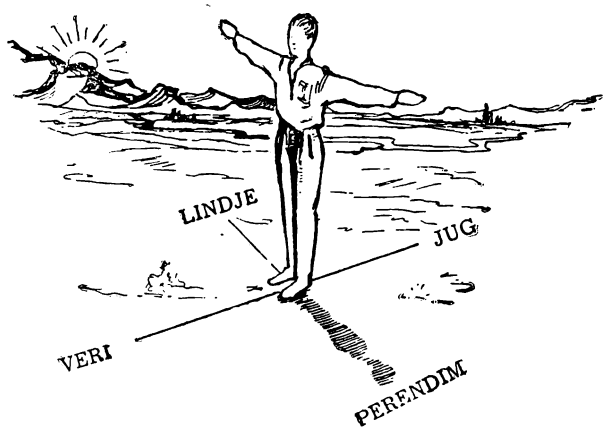

Kështu përcaktohen anët e horizontit me anë të Diellit

het ta kuptojmë edhe shkakun se pse horizonti qenka mâ i gjanë e mâ i madh, sa mâ shum të ngjitemi nëpër naltësina të mëdha. Ne shofim hapsinë mâ të madhe, gjithmonë kur hypim në mal, se sa kur rrijmë në ultësinë; e hapsinë shum mâ të madhe, nëqoftëse do të fluturojshim nalt me aeroplan.

Anët e horizontit. — Kur vërejmë ndonji vend mund të shofim te ai kodra (brigje) pyje, livadhe, lumej, shtëpija etj. Që të mundemi me ia përshkrue dikujt se ku e çka kemi pá, duhet me dijtë se çka ndodhet në secilën anë. Na duhet, pra, me dijtë **anët e horizontit**. Aq mâ tepër na duhet kjo gjâ, nëqoftëse shkojmë dikund. Nuk mundemi me shkue gjithqysh, sepse sigurisht kemi me humbë rrugën. Si do t'i përcaktojmë anët e horizontit? Për këtê kemi shum mënyra.

Të përcaktuemit e anëve të horizontit me anë të Diellit. — Mënyra mâ e rëndomtë e të përcaktuemit t'anëve të botës âsht ajo me

anë të Diellit. Secili prej nesh e din se në cilën anë të vendit t'onë lind Dielli në mëngjes. Kjo anë quhet *lindje*. Gjithashtu secili prej nesh e din se në ç'anë perëndon Dielli në mbramje. Ajo anë quhet *perëndim*. Nëqoftëse qëndrojmë në nji farë vendi në mënyrë që me dorën e djathtë të tregojmë lindjen, dhe me të majtën perëndimin, atëhere kundrejt fytyrës gjindet *veriu* e mbas shpine *jugu*. Lindja, perëndimi, veriu e jugu, janë pra anët e botës. Mbassi përcaktuem kështu anët e horizontit, atëhere do të përcaktojmë lehtas edhe se në ç'anë gjindet ndonji send n ëvendin t'onë. Nëqoftëse qëndrojmë te përmendorja shlirimtare (ose te ndonji lis i madh, te ndonji urë etj.), themi, për shembull, se shkolla gjindet në perëndim, shtëpija e jonë në lindje, Shtëpija e kulturës në jug etj. Pra, themi se në cilën anë të vendit ku qëndrojmë gjindet gjithshka që shofim.

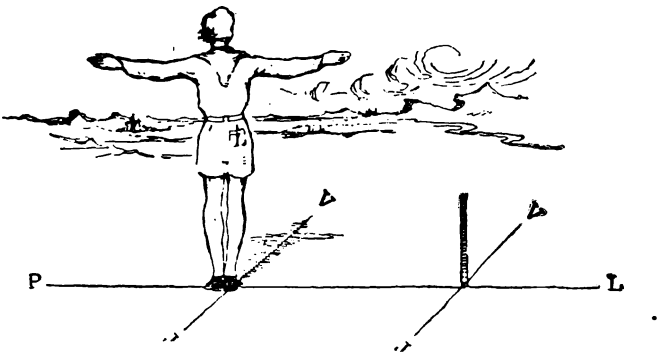

Kështu përcaktohen anët e horizontit me anë të hijes në mesditë

Anët e horizontit mund të përcaktohen edhe me anë të *hijes*, që lëshojnë sendet ditën kur shëndrit Dielli. Gjejmë për shembull nji hapsinë të rrafshtë dhe në mes të saj ngulim pingulisht nji shkop. Këtë gjâ e bâjmë, nëqoftëse dita âsht e kthjelltë, don me thanë nëqoftëse shëndrit Dielli. Në mëngjes, kur lind Dielli, shkopi do ta lëshojë hijen e vet të gjatë në drejtim të kundërt të Diellit, pra kah perëndimi. Nëqoftëse tash këtë hije e vërejmë gjatë paraditës, do të shofim se ajo shkurtohet gjithënji mâ tepër, sa mâ shum të ngrihet nalt Dielli në kupë të qiellit. Në të njâjtën kohë edhe drejtimi i hijes ndryshon gjithënji. Në mesditë hija do të bâhet mâ e shkurtë dhe do të na tregojë Veriun. Tash duhet të këthehemi në drejtim të hijes. Do të shofim se para nesh kemi veriun, kurse mbas shpine jugun. Kur të hapim krahët, dora e djathtë do të tregojë lindjen, kurse e majta perëndimin.

Mbas mesdite hija fillon me u zgjatë sa mâ tepër, kurse në mbramje, afër perëndimit të Diellit ajo do të zgjatet edhe mâ, nj'ashtu si në mëngjes kur lind Dielli. Mbassi atëhere Dielli âsht në perëndim, hija do të tregojë lindjen, sepse po bjen gjithmonë n'anë të kundërt të Diellit

Dikur njerëzit, kur endè nuk kishte orë, përcaktojshin afërsisht se ç'kohë e ditës ishte, simbas drejtimit dhe gjatësís së hijes.

Përcaktimi i anëve të horizontit me anë të Hyllit polar. — Anët e horizontit me anë të Diellit mundemi me i përcaktue vetëm ditën dhe atëhere kur moti âsht i kthjelltë. Por, shpeshherë na duhet që anët e horizontit t'i përcaktojmë natën — të thomi kur jemi tue udhëtue. Çka do të bâjmë atëhere, kur nuk shofim Diellin. Atëhere do të na ndihmojë Hylli i polit të veriut. Ky âsht nji hyll i shëndritshëm, i cili shifet çdo natë vazhdimisht në pjesën veriore të qiellit. Këtê mundet me na e tregue dikush që âsht i pajisun me dije — për shembull mësuesi i ynë. Nuk âsht vështirë me e gjetë, e para, mbassi ky âsht tepër i shëndritshëm, dhe e dyta, sepse ai gjindet në nji grup tjetër hyjsh, të cilët janë rendue në mënyrë t'atillë, që i përngjasin njij qerres. Në të vërtetë, janë dy grupe hyjsh e që të dy u përngjajnë qerreve. Vetëm se nji grup âsht i madh, ndërsa tjetri i vogël. Prandej quhen edhe Qerrja e madhe e Qerrja e vogël. Figura posht na tregon se si duken. Por mandej shifet dhe ajo se Hylli polar âsht në majën e bishtit të Qerres së vogël. Tash, mbassi Hylli i veriut gjindet pikërisht në veri — e së këndejmi ka marrë edhe emnin — këthehemi kundrejt atij dhe nga kjo e dijmë se ku âsht veriu. Anët tjera të horizontit i caktojmë vetë, tue dijtë se mbas shpine kemi jugun, në të djathtë lindjen, kurse në të majtë perëndimin.

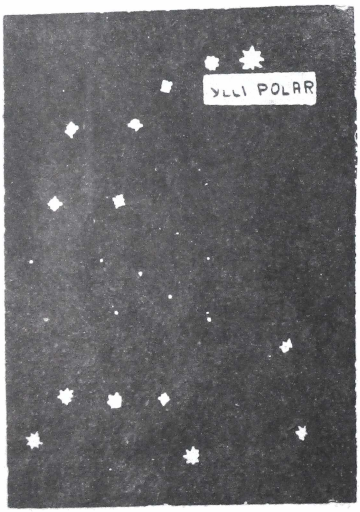

Nalt: Qerrja e vogël, djathtas: Hylli polar

Përcaktimi i anëve të horizontit me anë të myshqeve. — Po të gjindemi në nji pyll, atëhere anët e horizontit mund t'i caktojmë me anë të myshqeve, që rriten nëpër trungjet e drujve. Mbassi myshqet nuk e duen Diellin, ato rriten gjithmonë n'anën e drunit që nuk e rreh Dielli kurrë. Kjo anë âsht veriu. Këthejmë shpinën, pra, kundrejt myshkut — don me thanë kah veriu. Atëhere, në mënyrën që dijmë, mundemi me caktue edhe anët tjera të horizontit.

Përcaktimi i anëve të horizontit me anë të busullës. — Mirëpo, del pyetja: Ç'ka do të bâjmë, nëqoftëse âsht moti i vrantë? Atëhere as ditën nuk e shofim Diellin, as natën

Hyllin polar. Si do të mundemi me i përcaktue atëhere pra anët e horizontit? Që; në këto rasa do të na ndihmojë nji farë vegle e posaçëme, që quhet *busullë* ose *kompas*.

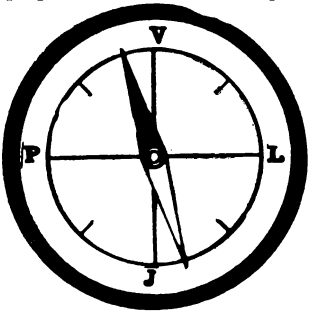

Busulla

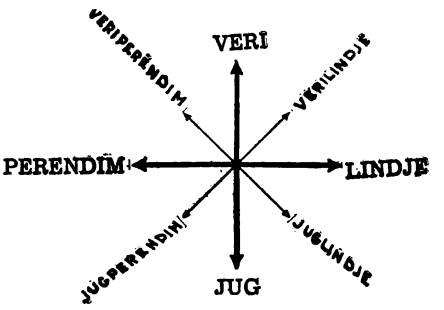

Anët e horizontit

Anët kryesore dhe anët e dyta të horizontit. — Lindja, perëndimi, veriu dhe jugu janë *anët kryesore të botës*. Por, si do t'i përcaktojmë ato drejtime, që gjinden midis këtyne anëve kryesore të horizontit? Atëherë do të përdorim *anët e dyta*. Këto anë të dyta janë: verilindja, veriperendimi, juglindja dhe jugperëndimi. Veriperëndimi âsht, për shembull, midis veriut dhe perëndimit; juglindja âsht midis jugut e lindjes etj. Kur caktohen anët kryesore të horizontit, në çdo mënyrë qofshin përshkrue këtu, atëhere âsht lehtë me caktue edhe anët e dyta të saj.

Si shënohen në letër anët e horizontit. — Pamë se për caktimin e anëve të horizontit në natyrë këthejmë rëndom fytyrën kundrejt veriut. Nëqoftëse tash tërheqim nji vizë prej veriu në jug nëpër vendin ku né

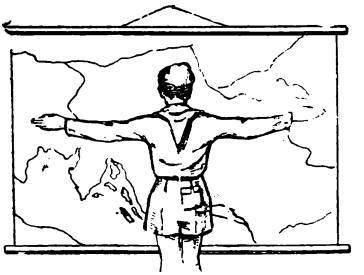

Anët e horizontit në hartë

gjindemi, e nji vizë tjetër të tërheqim në drejtim të hapjes së krahëve — në drejtim prej lindjes në perëndim — atëhere do të kemi viza të kryqzueme me njana tjetrën. Këtê mund të vizatojmë edhe në letër.

Skâji i epërm i vijës pingule tregon veriun, kurse ai i poshtëmi jugun. Skâji i djathtë i vijës horizontale tregon lindjen, kurse i majti perëndimin. Simbas kësaj, çdo gjâ që ndodhet kah veriu vizatohet në faqen e letrës nalt, ato që janë në jug — poshtë, ato që gjinden në lindje — në të djathtë, kurse ato që gjinden në perëndim — në të majtë.

Po qe se dëshirojmë me shenjue në letër edhe anët ose pikat e dyta të horizontit, atëhere kjo gjâ bâhet ashtu sikurse po e shifni në figurën e faqes 9.

Prandej, kur vërejmë ndonji hartë — për shembull hartën e atdheut t'onë — atëhere duhet që pikat e horizontit t'i marrim kështu, dmth. që veriu të jetë nalt, nj'ashtu si shifet edhe në vizatim.

RELIEFI TOKËSUER

(Zhvillimi vertikal i Tokës)

Kur vërejmë pamjen e sipërfaqes së Tokës, ne dallojmë te ajo trajta të ndryshme. Aty shofim mirë se si disa pjesë të dheut janë të rrafshta, e disa jo të rrafshta. Shofim mandej se si disa pjesë janë t'ulta, kurse disa tjera të nalta. Të gjitha këto trajta të ndryshëme që shofim në sipërfaqen e Tokës quhen *reliefi tokësuer.*

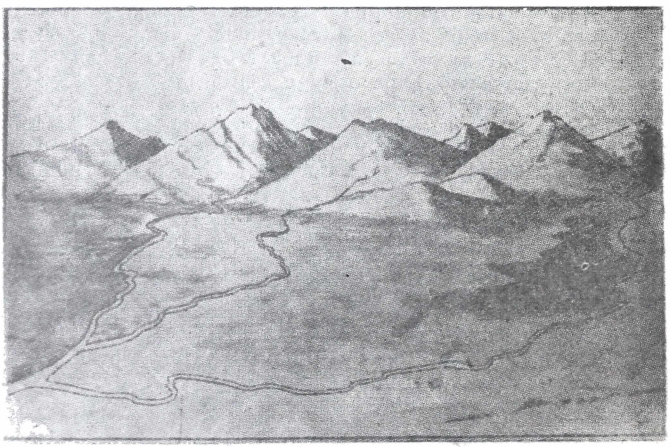

Pamja e sipërfaqes tokësore

Rrafshinat dhe parrafshinat. — Rrafshinat janë tokë e rrafshtë në të cilën nuk ka naltësina. Rrafshinat e gjana që gjinden rëndom afër lumejve të mëdhej quhen *fusha.* Por, nëqoftëse ngjitemi në vise **mâ**

të nalta, atëhere do të shofim se edhe atypari ka rrafshina mâ të mëdha ase mâ të vogla. Rrafshinat kësodore nëpër naltësina i quejmë *rrafshnalta.*

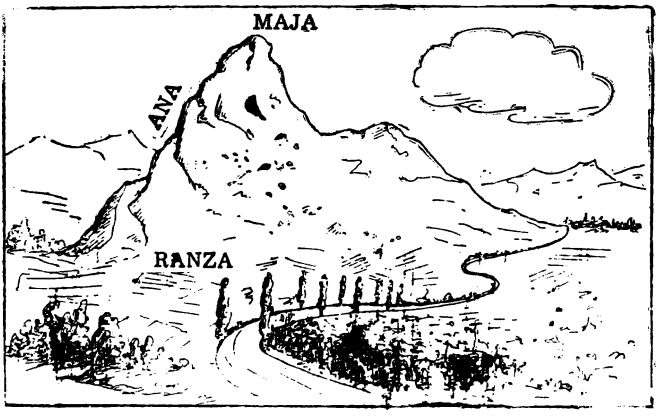

Mali dhe pjesët e tij

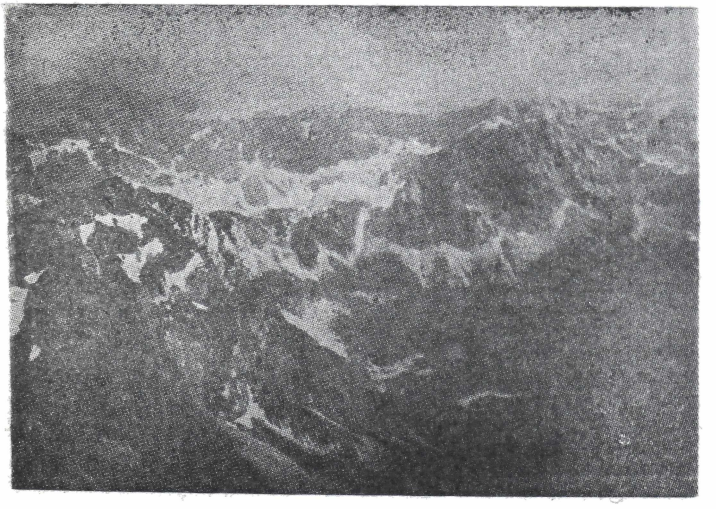

Vargmali

Në vendin t'onë ka shum fusha dhe rrafshnalta. Kështu për shembull, fusha të mëdha kemi afër lumejve t'anë të mëdhej — Savës, Danubit, Moravës etj., kurse rrafshnalta kemi shum nëpër viset bregore.

Parrafshina quejmë viset, në të cilat ka shum naltësina me naltsí të ndryshëme.

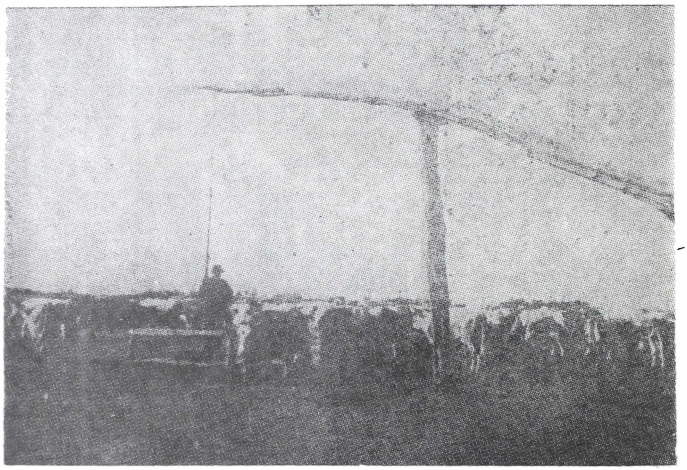

Ultësina

Naltësinat e vogla i quejmë *kodrina*

Naltësinat pa mâ të mëdha i quejmë *kodra*

Naltësinat mâ të mëdha, mâ të nalta se kodrat, i quejmë *male*. Malet mund të kenë naltësí të ndryshëme. Ka asosh edhe shum të nalta. por edhe asosh, ku njerëzit nuk kanë mujtë me u ngjitë aspak në majë të tyne deri tash vonë.

Te malet dallojmë *rrânzën*, *shpatin* dhe *majën*. Rrânza âsht vendi prej të cilit ngrihet mali. Maja âsht pjesa mâ e naltë e malit, kurse shpati ose të teposhtëzat gjinden midis rranzës dhe majës (Shif fig. në faqen 11).

Malet shifen rrallë të vetmueme, sikurse âsht për shembull Frushka Gora në Srem. Ato rëndom vazhdojnë njana mbas tjetrës e sajojnë kështu vargmalin (shif fig. në faqen 11).

Ndërmjet naltësinave shtrihen shpeshherë thellësina të gjata. Këto janë *luginat*. Nëpër to rrjedhin zakonisht lumejt. Nëqoftëse luginat janë të ngushta, me anë të thepisuna e të nalta, sa që lumi memzi depërton nëpër to, atëhere këto lugina quhen *gryka*.

Ultësinat dhe naltësinat. — Toka tepër e gjanë dhe e rrafshtë quhet *ultësinë*. Vojvodina për shembull, âsht nji ultësinë. Toka e parrafshtë

dhe e naltë, në të cilën ka sidomos male, quhet *naltësinë*. Në shtetin t'onë ka mâ shum naltësina se ultësina, sepse toka e tij âsht mâ tepër malore se sa e rrafshtë.

UJNAT NË TOKË

Ujnat nëntokësore. — Nëpër viset bregore munden me u pá vende në të cilat shpërthen uji prej toke. Këto janë *burimet*. Uji i burimit shërben për t'u pí, por edhe për nevoja tjera. Nëpër fushat zakonisht nuk ka burime, prandaj njerëzit hapin pusat. Ata gërmojnë në tokë gropa, deri n'atë thellësi sa të gjejnë ujin. Kështu hapin pusa, prej të cilëve e nxjerrin mandej ujin me kofa. Prej kësaj shifet se ujë paska edhe poshtë, në thellësinat nën sipërfaqen e Tokës. Kah vjen këtu ky ujë nëntokësuer? Kur bjen shi, na shohim se nji pjesë e madhe e ujit rrjedh teposhtë dhe derdhet nëpër prroje e lumej. Nji pjesë e ujit avullon e shkon n'ajr, kurse pjesa tjetër kullon nëpër tokë edhe hyn në thellësina. Kjo pjesë që hyn në thellësina, n'udhëtim e sipër, has nëpër shtresa të ndryshëme. Nji palë shtresash, si për shembull rana, e lëshojnë ujin, kurse tjerat, si për shembull argjili, nuk e lëshojnë. Kur uji depërton në thellësí dhe has në shtresën që nuk e lëshon mâ, atëhere ai këtu mblidhet. Nëqoftëse tash ai ujë nëntoksuer has në ndonji shpraztinë, atëhere do të shpërthejë vetë në sipërfaqen e tokës dhe kështu sajohet *burimi*. Por, nëqoftëse nuk ka burim, atëherë mihim deri te uji nëntokësuer dhe kështu çelet pusi.

Lloj i veçantë janë *puset artezjane*. Ato i ndërtojnë njerëzit nëpër viset ku mungon uji i pastër dhe i shëndetshëm. Ndërtohen tue shpue thellë tokën deri sa të hasin te uji nëntokësuer. Në vendin e shpumjes vendojnë gypin dhe atëhere uji rrjedh vazhdimisht në sipërfaqe.

Nganjiherë ndodh që nepër thellësina uji nëntokësuer të has në squfur ose në ndonji mineral tjetër. Ai i shkrin këto minerale dhe merr shijen e gjelbtë t'idhtë, të squfurit ose ndonji shije tjetër. Uji i këtillë quhet *ujë mineral*. Ujnat minerale janë mjekuese. Ato shërojnë sëmundje të ndryshëme, qoftë tue i pi, qoftë tue u la me to. Vendet ku ka burime minerale, të cilat shërbejnë për mjekim, quhen *banja* (shif fig. në faqen 14).

Ujnat sipërfaqsorë. — Të gjitha ujnat që gjinden në sipërfaqen e tokës quhen *ujna sipërfaqësore*. Në këto ujna bâjnë pjesë lumejt, liqêjt e detnat. Të gjitha ujnat sipërfaqësore ndahen në rrjedhëse dhe të qendrueshëme (amull) Ujnat rrjedhëse janë lumejt, mbassi te ato rrjedh uji gjithmonë, kurse ujna të qëndrueshëme janë kënetat, liqêjt dhe detnat, mbassi ujnat e tyne nuk rrjedhin.

Ujnat e rrjedhshëme. — Uji që del prej burimeve në sipërfaqen e tokës nuk qëndron aspak në vendin ku buron, por rrjedh mbi sipërfaqen e tokës. Në këtë mënyrë sajohen *rrëkét*. Rrëkét bashkohen mandej

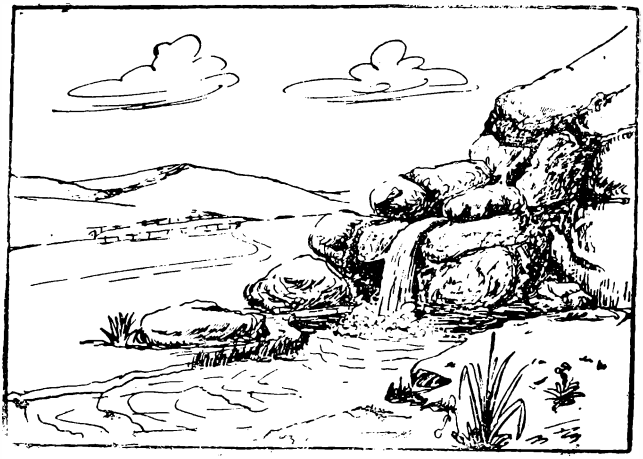

Burimi

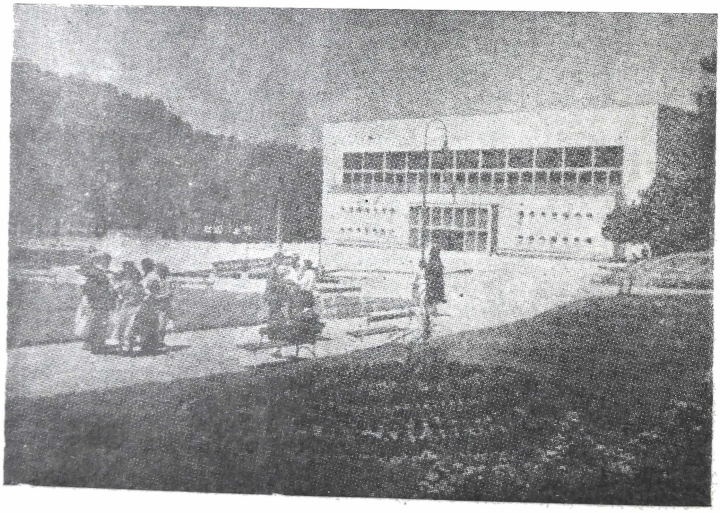

Banja e Vërnjaçit

me rrëké tjera dhe sajojnë *prrojet,* prej të cilave sajohen *lumejt e vegjël* e me derdhjen e lumejve tjerë të vogjël te ata, sajohen lumejt e vertetë. Krejt këta së bashku sajojnë *rrjetën e lumejve.*

Pjesët e tokës ku sajohet rrjeta e lumejve quhet *ujëmbledhës.* Për shembull, ujëmbledhësi i Savës âsht e tanë toka prej së cilës derdhen në Savë lumejt e saj mâ të vegjël. Sava âsht lumi krysuer në ujëmbledhësin e saj, kurse ata që derdhen quhen degë. Kufini midis dy ujëmbledhësavet quhet *ujëndase.* Ky âsht nji mal i rëndomtë. Lumejt e njanës anë të tij rrjedhin te njani lum, kurse ata t'anës tjetër në lumin tjetër.

Rrjeta e lumejve, derdhja dhe ujëndasëja

Te çdo lum dallojmë burimin, rrjedhën dhe grykën.

Burimi âsht vendi ku buron lumi, kurse gryka âsht vendi ku ai derdhet, qoftë në ndonji lum tjetër, qoftë në liqê ose në det. Rruga e lumit prej burimit e deri në grykën quhet *rrjedha e lumit.*

Vendi i thelluem nëpër tî cilin rrjedh lumi quhet *shtrati i lumit.* Anash lumit gjinden *brigjet e lumit.* Njani nga brigjet gjindet më të djathtë, kurse tjetri më të majtë të lumit. Për me dijtë se cili âsht bregu i majtë ose i djathtë, hyjmë në lum dhe këthehemi kah rrjedha e tij. Bregu i majtë âsht kah dora e majtë, kurse kah e djathta — bregu i djathtë.

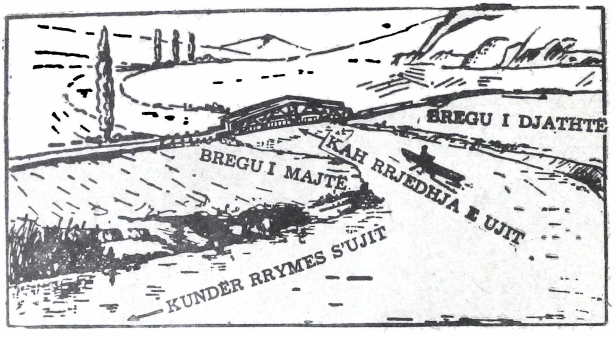

Lumi, rrjedha e tij dhe brigjet

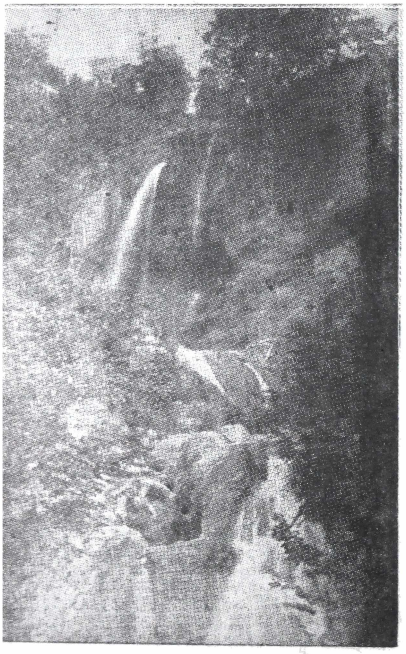

Ujvara (Lifqeri) Ripalka afër Soko Banjës

Nëqoftëse në rrjedhën e vet lumi has në ndonji vend ku toka âsht e teposhtëzë, atëhere ai bjen teposhtë me rrëmbim të madh. Kjo ramje quhet ujëvarë. Por, nëqoftëse lumi rrjedh si nëpër shkallë, atëhere përsëri sajon *kataraktën.*

Nëpër tokat e ulta e të rrafshta lumejt rrjedhin ngadalë dhe me gjarpnime të shumta, mbassi pjerrtësija e këtyne tokave âsht e vogël.

Sasija e ujnave të lumejve ndërron vazhdimisht verës, ku shinat janë të rrallë e sasinat e ujnave nepër lumej janë mâ të vogla. Kursé në vjeshtë, kur bijnë shina të mëdha e në pranverë kur shkríhen bornat nëpër male, lumejt gufojnë me të madhe. Kur gufojnë me të madhe, ujnat e tyne mund të dalin edhe prej shtratit. Kështu shkaktohen *vërshimet,* të cilat përfshijnë nganjiherë edhe sipërfaqe të mëdha toke.

Shum prej lumejve që kanë rrjedhën të shpejtë, kanë fuqí shum të madhe.

Në këta lumej ndërtohen mullij prrojesh, në të cilët bluejmë drithin. Kurse nëpër lumejt shum mâ të fuqishëm ndërtohen centrale elektrike, të cilat japin elektrk për ndriçim, për lëvizje të maqinave nëpër fabrika etj. Këso centralesh ka shum edhe te na. Disa sosh shum të mëdha po ndërtohen, për shembull, mbi Drinë dhe nëpër lumejt tjerë të Jugosllavís.

Lumejt kanë randësí të madhe për çdo shtet. Nëpër lumejt e mëdhej lundrojnë avulloret që bartin udhëtarë dhe mallna të ndryshëm. Nëpër lumejt e vogjël udhëtohet me barka dhe trape. Nepër lumejt ka edhe peshq gjithfarësh, të cilët i gjuejnë njerëzit në sasina të mëdha. Uji i lumejvet çohet shpeshherë me anë të kanaleve dhe shërben për ujitjen e arave; kjo gjâ ka randësi të madhe për viset në të cilat shinat bijnë rrallë, ose kur âsht thatësi e madhe.

Kënetat. Në sipërfajen e tokës ka shum gropa të cekta. Kur bjen shi, këto gropa mbushen me ujë dhe këthehen në kèneta. Kënetat sajohen edhe kur vërshojnë lumejt, por ka edhe asosh që janë mbetunina të mbrame të liqejve, të cilat kanë qenë dikur te na. Kënetat rëndon nuk rrjedhin, prandej janë të mbushuna me bimë të ndryshëme kënetash (kallam, shavor e xunktha). Bimët e vdekuna të kënetave bien në fund të tyne dhe me kohë munden me i mbulue ato tanësisht. Në verë shum kèneta munden me u terë ose me u bâ baltina. Viset që kanë shum kèneta nuk janë të shëndetshëme, mbassi avullimi i kënetave âsht i damshëm

Liqeni i Bledit në Sllovení

prej kalbësinave bimore dhe shtazore që ndodhen te ato. Përveç kësaj nepër kèneta shumohen shum edhe mushkojat, të cilat tue thumbue bartin te njerëzit sëmundjen e malarjes.

Liqêjt. — Kur uji mbulon gropa të mëdha dhe qëndron aty vazhdimisht, atëhere sajohet *liqeni.* Liqejt e marrin ujin prej shinave dhe prej

borës së shkrime, por shpeshherë edhe prej burimeve, që gjinden n'anët e liqêjve ose në fund të tyne. Te ata derdhen nganjiherë edhe lumejt. Liqêjt mund të kenë madhësí të ndryshëme. Ka liqej të vogjël, por ka edhe asish aq të mëdhej, sa u përngjajnë edhe detnave. Disa liqêj nuk rrjedhin fare, por prej disave rrjedhin edhe lumej. Uji i liqêjve âsht rëndom i kthjelltë e me shije si ai i lumejve. Por, ka edhe liqê me ujë të gjelbtë. Thellësija e liqêjve mundet me qenë edhe shum e madhe.

Liqêjt janë të randësishëm, sepse te ata ka shum peshq, e rëndom llojet mâ të mira të tyne. Përveç kësaj, nëpër liqêjt bâhet edhe lundrimi, prandej këta shërbejnë për komunikacjon të mirë. Liqêjt malorë gjinden shpeshherë nëpër rrethina shum të bukura, prandej shërbejnë edhe si vendverime.

Deti. — Edhe ne kemi det. Ky âsht Adriatiku i ynë i bukur. Dikush prej nesh e ka pá dhe âsht kënaqë me bukurít e tij, por ka prej nesh që nuk e kanë pá ende. Mirëpo, sigurisht edhe ata që s'e kanë pá, do ta shofin.

Panoramë e detit t'onë Adriatik

Në Tokë ka mâ shum det se sa tokë të thatë. Edhe Deti i ynë Adriamâ të mëdhej quhen **oqeane.** Nëpër ta lundrojnë anijet ditë e netë me tik âsht i madh, por në Tokë ka detna edhe mâ të mëdhej se ky. Detnat rradhë dhe prej tyne nuk shifet tjetër gjâ, veçse qielli dhe uji. Detnat janë edhe shum të thellë; shpeshherë disa mijë metra.

Uji i detit ka shije që ndryshon nga ajo e ujit të burimeve e të lumejve. Ai âsht i gjelbtë e pak si i idhtë, Asht kështu, sepse te ai ka shum krypna të shkrime. Prandej, uji i detit âsht mâ i dendun se sa ai i lumejve. Por, për këtê gjâ n'ujin e detit mund të lundrohet mâ lehtë, sepse trupi qëndron mâ lehtë në sipërfaqen e tij.

Uji i detit âsht i pangjyrë, si dhe ai i lumit. Por, kur soditim krejt detin, ai ka ose ngjyrë të kaltër ose të blertë.

Sipërfaqja e detit âsht e qetë rrallë herë sepse atje fryn era shpeshherë. Kur fryn era, uji i detit përzihet dhe kështu sajohen valët e tij. Valët e detit janë shum mâ të mëdha se ato të lumejve e të liqêjve. Ato munden me qenë të nalta sa nji shtëpí. Kur deti shqetësohet tepër dhe ngrihen mbi tê valë të mëdha, kjo dukuní thirret *murlani*. Në këtê rasë lundrimi në det âsht i rrezikshëm, sidomos për barkat e anijet e vogla, sepse valët i përplasin andej e këndej si gzhoja arrash. Avulloret e më-i qëndrojnë edhe murlanit mâ të rreptë, vetëm atëhere detarët kanë shum punë për me e ruejtë avulloren. Rreziku âsht mâ i madh kur valët e përplasin avulloren më ndonji shkamb; atëhere ajo mund të shkatërrohet shum lehtë.

Bregu i detit

Detnat kanë randësí të madhe për nejrëzimin. Me lundrimin mbi ta mbahet lidhja midis pjesëve të largta të Tokës. Sod anijet janë aq të mëdha e të shpejta sa munden me lundrue edhe nëpër hapsina të më-i qëndrojnë edhe murlanit mâ të rreptë; vetëm atëhere detarët nuk i ndajnë aspak pjesët e largta të Tokës, por përkundrazi ata i bashkojnë.

Përveç kësaj nëpër detna ka edhe shum peshq, të cilët i gjuejnë njerëzit me sasina të mëdha. Nëpër detna gjuhen edhe shum shtazë tjera, të cilat u shërbejnë njerëzve për ushqim. Prej detnave nxirren

edhe sungjerat, koralet, perlat, guackat e ndryshëme etj. Prandej njerëzit kanë dobina të mëdha prej detit.

Bregu i detit. — Brezi i ngushtë ku përpiqet dheu me det quhet *breg,* kurse toka që shtrihet gjatë bregut quhet *bregdet.*

Bregu i detit dikund âsht i naltë dhe i thepisun e dikund pak a shum i ultë, i rrafshtë e ranuer.

Nëpër brigjet detare, si toka ashtu edhe deti, mund të shifen në mënyra të ndryshëme. Këta futen shpeshherë njani te tjetri, prandej bregu duket krejt si i grimcuem.

Ujdhesat janë pjesa toke të thatë, të rrethuem nga të gjitha anët me ujë. Ujdhesat mund të jenë të vogla, por ka edhe asosh shum të mëdha. Disa janë afër bregut, kurse disa tjera janë larg, në hapsinën detare.

Edhe pranë bregut të Detit t'onë Adriatik ka shum ujdhesa.

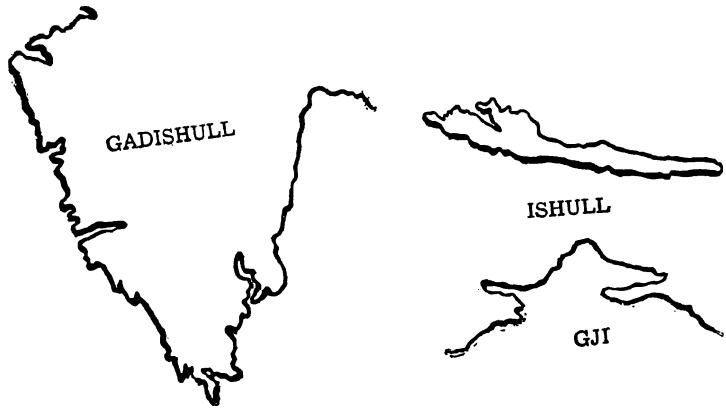

Siujdhesat janë ato pjesë toke të thatë, të rrethueme nga të trija anët me ujë, kurse ana e katërtë e tyne âsht e ngjitun me tokën. Siujdhesa e jonë mâ e madhe âsht *Istra.*

Gjijt janë vendet ku deti hyn në tokë. Disa gjij hyjnë thellë në tokë, kurse disa tjerë mâ pak. Gjijt janë shum të përshtatshëm për qëndrimin e avulloreve në breg, prandej te ata ndërtohen limanet. Në bregdetin t'anë ne kemi shum gjij të bukur. Gjiu i ynë mâ i bukur âsht Boka e Kotorrit.

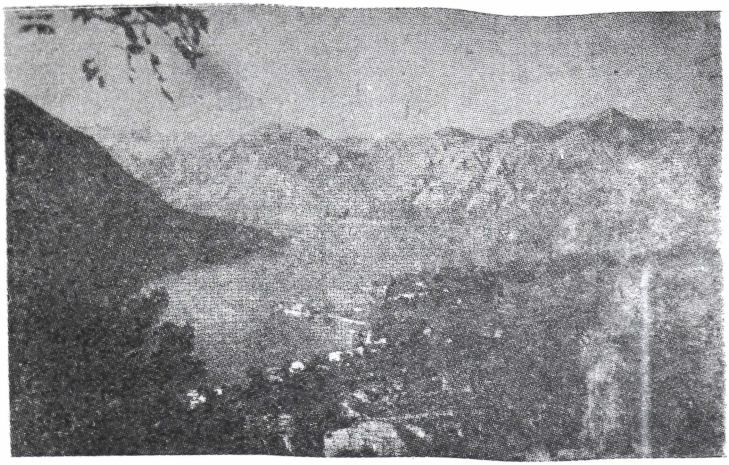

Boka e Kotorrit

MBËSHTJELLËSJA AJRORE

E tanë Toka mbështillet nga të gjitha anët me ajr. Ajri i përngjet gazit e âsht pa erë e pa shije. Prandej na nuk e shohim. Por, e dijmë se ai gjindet mbi tokë, sepse e thithim ose ndijmë shtypjen e tij kur fryn era.

Të nxemunit e pabarabartë t'ajrit gjatë ditës dhe natës. Ajri e merr nxehtësín prej Diellit. Rrezet e diellit nxejnë Tokën, kurse nxehtësija e saj nxen ajrin. Prej sipërfaqes së nxeme të Tokës, nxehtësija bartet në shtresat mbitokësore t'ajrit e mandej ngjitet edhe nëpër ato mâ të naltat. Prandej ajri âsht mâ i nxehtë afër Tokës e sa mâ nalt të ngjitemi, ai bâhet mâ i ftoftë. Për këtê gjâ mund të bindemi, nëqoftëse na bjen puna me shkue verës në ndonji bjeshkë të naltë. Atëhere kemi për të pá se në bjeshkët e nalta ka borë edhe mû në midis të verës. Nga kjo do ta kemi krejt të qartë se pse atje në naltësina âsht mâ ftoftë, se sa poshtë, në rrâzë të malit.

Por Dielli nuk e nxen sipërfaqen tokësore njisoj, si ditën ashtu edhe natën. Kio gjâ rrjedh nga se rrezet e Diellit bijnë nganjiherë mbi tokë pingul e nganjiherë pjerrtas. Nëqoftëse ato bijnë pingul, atëhere janë mâ të rrasta, si duej e të shpeshta, kështu që të nxemunit âsht mâ i fortë. Nëqoftëse bijnë pjerrtazi, atëhere ato shpërndahen, janë mâ të rralla e në këtê rasë të nxemunit e Tokës âsht mâ i dobtë. Prandej nxehtësija që marrim prej Diellit ndërron gjatë ditës dhe gjatë vjetit.

Kur lind Dielli në mëngjes fillon me e nxé dalëngadalë sipërfaqen tokësore, e cila ka qenë ftofë gjatë natës. Mbassi atëhere Dielli âsht **mâ** poshtë ndaj Tokës, rrezet e tij bijnë krejt pjerrtas te ajo. Prandej në mëngjes âsht ftoftë. Por, mbassi Dielli gjatë ditës ngjitet gjithënji, rrezet e tij bien sa mâ pak pjerrtazi. Prandej në Tokë atëhere âsht mâ nxehtë. Mbas dreke Dielli zbret sa mâ poshtë dhe rrezet e tij bien rishtas sa mâ pjerrtazi mbi Tokë. Prej kësaj, të nxemunit e Tokës dobsohet, sidomos para mbramjes, kur perëndon Dielli.

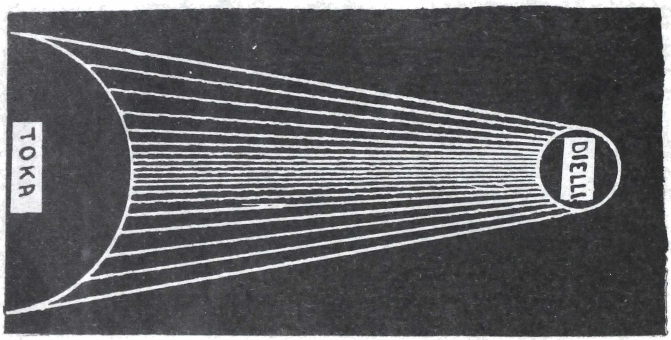

Kështu bien rrezet e Diellit në Tokë

Njilloj ndodh edhe gjatë vjetit, sepse naltësija e Diellit përmbi Tokë ndryshon çdo muej. Kështu formohen stinët e vjetit.

Të nxemunit e pabarabartë të tokës e të detit. — Toka e deti nuk nxehen as nuk ftofen njisoj. Toka nxehet mâ shpejt, por ftofet edhe mâ shpejt se deti. Deti nxehet ngadalë, por edhe ftofet ngadalë. Prandej midis tokës dhe detit ka ndryshim të vazhdueshëm në të nxemunit. Ditën dhe gjatë verës toka âsht mâ e nxehtë se deti, kurse natën dhe dimnit deti âsht mâ i nxehtë se toka.

Ernat. — Të gjithë trupat e natyrës prej të nxehtit bymehen, kurse prej të ftoftit tkurren. Po kështu ndodh edhe me ajrin. Kur âsht ftoftë ajri tkurret dhe vjen e bâhet mâ i dendun. Me t'u tkurrë, bâhet edhe mâ i randë. Kur âsht nxehtë ajri bymehet — bâhet mâ i rrallë, pra dhe mâ i lehtë.

Nëqoftëse ajri âsht tash në nji vend i dendun dhe i randë prej të ftoftit, kurse në vendin tjetër, i rrallë dhe i lehtë prej të nxehtit, atëhere ai mâ i dendun fillon me depërtue në drejtim t'atij të rrallit. Në këtë mënyrë sajohet **era.** Era fryn prej viseve me ajr të dendun kah viset me ajr të rrallë. Nëqoftëse ndryshimi midis ajrit të dendun dhe atij të rralit nuk âsht i madh, atëhere do të fryjë erë e lehtë. Por, nëqoftëse ndryshimi âsht i madh, atëhere era do të jetë e fortë dhe na-

tyrisht do të bâhet edhe mâ e fortë, sa mâ i madh të bâhet ndryshimi midis tyne.

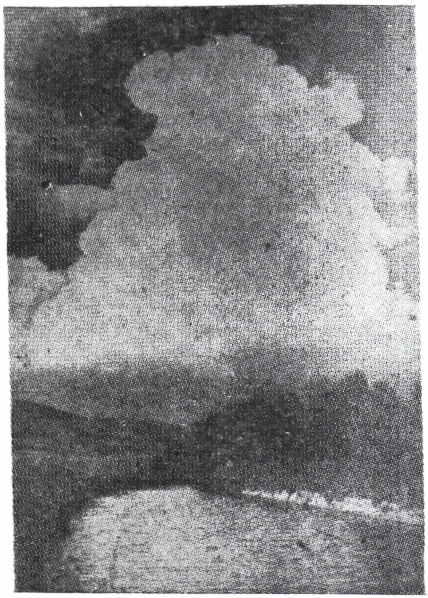

Rêt përmbi Zllatibor

Të reshunat. — Të gjithë e kemi pá se si avullon uji prej njij tenxherje të vume në zjarm. Avulli i ujit çohet nalt prej tenxheres, don me thanë se ngjitet n'ajr.

Kështu ndodh edhe në natyrë. Nën ndikimin e nxehtësís së Diellit avullohet edhe uji që gjindet në Tokë. Avullohet uji i lumejve, kënetave, liqêjve dhe detnave. Në këtê mënyrë ngjiten n'ajr sasina të mëdha avull uji. Krejt ky avull uji ngjitet nalt, sepse âsht mâ i lehtë se ajri.

Mirëpo, kur avulli i ujit ngjitet në naltësi të madhe, atëherë has n'ajr të ftoftë, mbassi ajri, sikurse pamë mâ përpara, sa mâ nalt që të jetë âsht aq mâ ftoftë. Këtu avulli i ujit dendësohet prej të ftoftit. Kështu krijohen *rêt*. Prandez rêt nuk janë gjâ tjetër, porse avull uji i dendun. Ato përbâhen prej bulash shum t'imta uji, të cilat mund t'enden n'ajr lirisht me lehtësí të madhe. Nganjiherë ndodh që avulli i ujit të dendësohet prej të ftoftit edhe afër sipërfaqes tokësore. Në këtê rasë sajohet mjegulla. Të gjithë e kemi pá se si duket mjegulla. Kështu janë edhe rêt. Midis mjegullës dhe rêve nuk ka ndryshim. Por, kur udhëtojmë nëpër mjegullë na duket se na endet pluhun para sysh. Ky natyrisht nuk âsht kurrfarë pluhuni, por bula tepër t'imta uji, të cilat enden nëpër arj. Për këtê gjâ do të bindemi, mbassi këto bula na kapen edhe për teshat, të cilat njomen prej tyne.

Nëqoftëse rêt ngjiten në naltësín ku âsht shum ftoftë, atëhere avulli i ujit që kanë ato dendësohet edhe mâ tepër. Bulat e vogla t'ujit do të bashkohen me njana tjetrën e do të bâhen mâ të mëdha. Por këto bula uji janë tash edhe mâ të randa. Ato prej peshës së tyne nuk munden me u endë lirisht nëpër ajr si mâ parë, por detyrohen me ra në tokë. Kështu sajohet *shiu*. Nëqoftëse nalt âsht edhe mâ ftoftë, atëhere bulat e ujit do të ngrijnë dhe do të këthehen në flokë bore. Kështu sajohet *bora*. Nëqoftëse afër Tokës âsht shum nxehtë, kurse në naltësí shum ftoftë, atëhere mund të ndodhë që pikat e ujit të ngrijnë dhe të këthehen në rruzuj akulli, të cilët mandej bien në Tokë. Ky âsht *breshni*. Breshni bije

vetëm verës, sepse atëhere âsht nxehtë afër Tokës. Nëqoftëse fryn erë e fortë e avullin e nxehtë t'ujit e përplas me të shpejtë prej sipërfaqes së Tokës në naltësina të mëdha, ku âsht shum ftoftë, atëhere qé' — ia mbërrin breshni. Prandej, para se me ra breshën, përmbi tokë fryn gjithmonë era e fortë — furtuna.

Klima. — Nxehtësija mbi Tokë nuk âsht e njâjtë gjithkund. Dikund âsht mâ nxehtë e dikund mâ ftoftë. As edhe të reshunat shiu dhe bora, nuk janë të njajta. Edhe ernat nuk janë të njâjta. Dikund ato janë të forta e dikund mâ të dobta. Për këtê gjâ, simbas sasís së nxehtësís, sasinave të të reshunave dhe simbas ernave që fryjnë, na caktojmë se si âsht edhe **klima** e çdo vendi. Ajo dikund âsht e nxehtë, dikund me lagështinë. Në mbështetje të kësaj çdo vend i Tokës ka klimën e vet. Kur duem me caktue, për shembull, se ç'klimë ka vendlindja e jonë, atëhere duhet të kemi para sysh nxehtësín, të reshunat dhe ernat e tij.

BOTA BIMORE

A thue, ç'do të ndodhë me lulen e saksís ose të kopështit, nëqoftëse nuk e ujisim kur nuk bjen shi? Ajo natyrisht do të vyshket dhe do të thahet. Nëqoftëse thatësija zgjat shum kohë, atëhere do të ndodhë njashtu edhe me drithnat nëpër ara e me perimet nëpër perimtore. As pemët nuk do të japin fryte të mira. Çka don të thotë kjo? Kjo don të thotë se pemët kanë nevojë për lagështinë, që të mundën me u rritë si duhet.

Por, me gjithatê, na shofim se në dimën nuk ka lule e perime nëpër kopështije, e as pemët nuk lulojnë e nuk lidhin kokrra. Nëqoftëse saksín me lule do ta mbajmë në nji dhomë të nxehtë, ajo do të jetojë e do të lulëzojë. Kjo don me thanë se bimët paskan nevojë edhe për nxehtësí, për të mundë me u rritë si duhet.

Nëqoftëse ndonji lule lêhet në ndonji vend krejt t'errtë, ku drita e Diellit nuk depërton aspak, ajo do të thahet, edhe nëqoftëse ne e ujisim dhe vendi ku e kemi mbjellë âsht i nxehtë. Kjo don të thotë se bimët paskan nevojë edhe për dritën e Diellit, për të mujtë me u rritë si duhet.

Shkurt, që të munden bimët me u rritë, paskan nevojë për tri gjana: për nxehtësí, lagështinë dhe dritë.

Por, edhe këtu ka ndryshime. Disa bimë kërkojnë shum lagështinë, për shembull pemët. Bimëve tjera u duhet mâ pak lagështinë, por mâ tepër nxehtësí. Kurse nji palë tjerave u duhet shum, si lagështinë ashtu edhe nxehtësí etj. Kjo don të thotë se të gjitha bimët nuk mundkan me u rritë në çdo vend. Misri, për shembull, rritet shum mirë nëpër ultësina, sidomos nëpër fushat afër lumejve; kurse nëpër naltësinat e mëdha, fjala vjen, nëpër male, nuk mund të rritet. Pse ndodh kjo? Kjo ndodh, pse misri kërkon shum nxehtësí, kurse nëpër male, për shkak naltësije të madhe, âsht ftoftë, dhe prandej ai atje nuk mund të rritet.

Prej krejt kësaj çka thamë, del se rritja e bimës u mvarëka, në rradhë të parë, prej klimës. Si të jetë klima e njij vendi, ashtu ka për të qenë padyshim edhe bota bimore e tij.

Por rritja e bimëve mvaret edhe prej tokës. Nji arë, fjala vjen, âsht e mirë për misër, por ndoshta nuk do t'ishte e përshtatshëme për

vneshtë. Nëqoftëse mbëltojmë qershín në ndonji vend, e afër saj, për shembull, mbëltojmë mollën, mund të ndodhë që qershija të zhvillohet shum mirë, kurse molla të rrëgjohet. Prej kah kjo, kur të dyja — si qershija ni'ashtu edhe molla — kanë dritë dhe lagështínë të njillojtë? Që, kjo gjâ mund të ndodhë, nga se toka qenka mâ e volitshëme për qershín se sa për mollën. Pra, çdo bimë nuk mundet me u rritë në çdo tokë.

Mirëpo, shum pengesa natyrore që pengojnë zhvillimin e bimëve njeriu po i zhduk tash në shum mënyra. Shkenca ka përparue shum, por edhe teknika âsht përsosë. Kështu njeriu âsht mâ pak i mvarun prej natyrës. Nëqoftëse dikund nuk ka lagështinë të mjaftueshëme — për shembull për perime — njeriu në këtê rasë hap kanale gjithfarësh nëpër të cilat çon ujin prej lumit në kopësht, dhe kështu siguron lagështinën e nevojshëme për to. Nëqoftëse dikund âsht toka me lagështinë të madhe dhe moçalike, ai hap kanale të posaçëme, me anë të cilave rrjedh uji i tepërt në ndonji lum atypari, e në këtê mënyrë toka kullon. Nëqoftëse toka âsht më ndonji vend të dobtë dhe nuk ka ushqim të mjaftueshëm për bimë, ai e plehnon. Në t'ashtuquejtunat lehe të nxehta, të cilat nxehen artificjalisht, njeriu i mban lulet edhe gjatë krejt dimnit. Në lehet e nxehta ai përgatit qysh në dimën fidane të ndryshëme perimesh, të cilat i mbjell në perimtore qysh në fillim të pranverës. Në këtê mënyrë perimet bâhen mâ heret se zakonisht-po të zhvilloheshin natyrshëm, dmth. jashtë leheve të nxehta.

Në shum vende shofim edhe pyje, sidomos nëpër bjeshkë. Ato rëndom rriten vetëvetiu, pa ndihmë të njerëzve. Por, ka edhe aso pyjesh. të cilat i mbjellin nejrëzit me anë të fidaneve ose të farave. Kjo punë bâhet nëpër viset e 'hveshuna, ku vëshimet kur bjen shi, shkaktojnë dame të mëdha Pyjet i pengojnë vërshimet dhe rujnë tokën rreth e përqark prej shkatrrimit dhe asgjésimit. Përveç kësaj drujt i sjellin dobí shum të madhe njeriut, mbassi ai ndërton me të shum sende, pa të cilat nuk do të mundte me jetue.

Në pyjet t'ona rriten dy lloj drujsh: **gjethëramësat,** dhe **rrëshinoret** (pishnajet).

Drujt gjethëramës janë ata që u bien gjethet gjatë dimnit. Gjatë kësaj kohe ato janë krejt të xhveshun. Kësi drujsh, për shembull, janë ahu, frashni, shkoza etj.

Drujt rrëshinorë janë të blertë edhe gjatë dimnit. Kësi drujsh janë: pisha, bredhi dhe dëllinja.

Pyjet gjethëramës rriten nëpër viset e ulta, rrëshinoret ose pishnajat rriten nëpër viset e nalta. Nëpër naltësinat mezatare dallojnë t'ashtuquejtunat pyje të përzieme, që përbâhen edhe prej drujve gjethëramës ashtu edhe prej rrëshinoreve.

BOTA SHTAZORE

Prej klimës mvaren edhe shtazët, por jo aq sa bimët. Shtazët u përshtaten mâ lehtë klimave të ndryshëme. Por, prap, nëpër viset t'ona nuk ka, për shembull, luaj, tigra, elefanda dhe shum shtazë tjera, mbassi

ato janë mësue me nxehtësí të madhe. Këtu te ne âsht ftoftë për to, prandej ato nuk mund të rriten.

Disa lloje shtazësh njeriu ka mujtë me i zbutë, dhe me i rritë vetë. Këto janë shtazët shtëpijake. Ato i shërbejnë njeriut si ndihmë për punë, por në nji kohë ato i japin edhe prodhime të ndryshëme, të cilat ai i përdor për ushqim, veshmbathje e për nevoja tjera (tambël, mish, lëkura, lesh). Shtazët t'ona shtëpijake janë: kali, gjedhët,[1]) dhent, dhít, thijt dhe shpezët e ndryshëme. Mirëpo dikund rriten edhe shtazë tjera si mushka, gomari, buelli, bletët dhe krymbi i mëndafshit.

Shtazët tjera jetojnë në natyrë, rëndom nëpër pyje. Ato nuk i rrit njeriu. Ato janë shtazë t'egra. Shtazët e egra mâ të rëndomta të viseve t'ona janë lepuri, dhelpëna, ujku, kitrra, dhe disa tjera sosh, ndërsa kaprolli, ariu, thiu i egër, vidra e tjera janë shum të rralla te ne.

Nëpër viset t'ona jetojnë dhe nji numër i madh zogjsh, sidomos nëpër pyje. Disa sish janë shum të dobishëm. Ato zhdukin krymbat e damshëm të bimëve, por ka edhe tjerë të damshëm, të cilët asgjâsojnë bimët e shpezët (sorra, korbi, gjeraqina, shqipja).

Dhe në fund, nëpër lumejt t'anë, sidomos n'ata të mëdhejt, ka edhe mjaft peshq e gaforre.

NJERIU DHE JETA E TIJ MBI TOKË

(Degët ekonomike)

Që njeriu të mundet me jetue, mâ parë se çdo gjâ tjetër, i nevojitet ushqimi. Ushqimi kryesuer i njeriut janë bimët dhe frytet e tyne. Mandej vjen mishi e tamli i shtazëve shtëpijake e mâ në fund peshqit dhe egërsinat.

Përveç kësaj njeriut i nevojitet dhe veshja. Veshjen e vet njeriu e ban prej fijesh bimore, leshit dhe lëkurës së shtazëve. Por, për me u mbrojtë prej motit të keq, njeriu ndërton për vehte edhe shtëpín prej landësh së ndryshëme (druni, guri, dheu).

Për me i sigurue të gjitha këto mjete, të cilat i duhen për jetesë, njeriu âsht i detyruem me i prodhue, çka don të thotë se ai detyrohet me punue. Kështu pra disa njerëz punojnë si bujq e blegtorë, tjerët si xehtarë, zejtarë dhe punëtorë fabrikash. Të gjithë këta punojnë dhe sigurojnë gjithqysh ushqimin, veshmbathjen dhe gjanat tjera të nevojshëme. Prandej thomi se këta njerëz punojnë e gjallnojnë. Krejt puna që lypset për sigurimin e ushqimit dhe të nevojave tjera quhet ekonomí. Disa lloje të mjeshtrinave të ndryshëme thirren degë ekonomike.

Degët kryesore t'ekonomís te na janë: bujqësija, blegtorija, pylltarija, xehtarija, mjeshtrinat shtëpijake, zejtarija dhe industrija.

Bujqit, qofshin vetëm ose nëpër kooperativat, lavrojnë tokën dhe prodhojnë në rradhë të parë mjete për ushqim: drithë për bukë perime e pemë. Ata prodhojnë edhe bimë industriale, prej të cilave mandej, mbassi përpunohen nxirret materiali për veshmbathje e etj. Ata rrisin

[1]) kafshët e trasha

Kështu kanë punue dikur në Vajvodinë

Sod në Vajvodinë punohet me plug traktori

gjân'e gjallë, bletët dhe krymbin e mëndafshit. Nëpër disa vise, para së gjithash nëpër male, ku nuk ka kushte për bujqësí, njerëzit merren më tepër me rritjen e bagëtive. Këta janë **blegtorët.**

Pylltarija âsht gjithashtu degë ekonomike me randësí. Njerëzit presin drujt e pyjeve dhe kështu sigurojnë drû për zjarm dhe për përpunim.

Xehtarët mihin xehe të ndryshëme. Thëngjilli shërben për djegëje, sidomos nëpër fabrika, për me lëvizë maqinat, kurse prej xehesh të ndryshëme nxirren nëpër shkrijatoret shum metale të dobishëme, në rradhë të parë hekuri, remi (bakri), xinku e alumini.

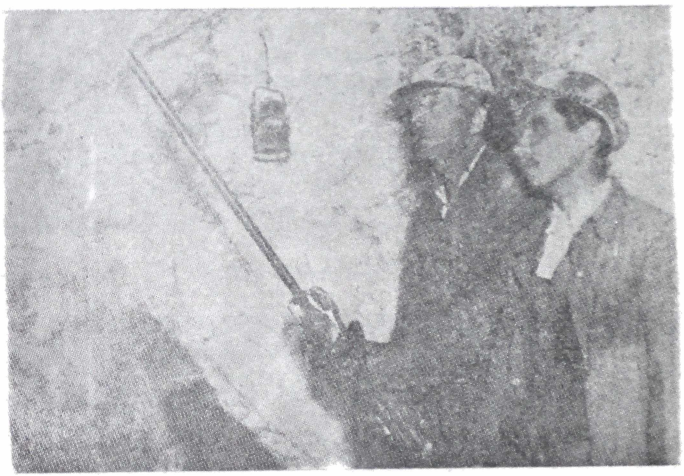

Puna në xeherore

Mjeshtrít shtëpijake janë punet në të cilat merren disa prej pjesëtarëve të familjes ose të bashkësís familjare. Në këto punë bâjnë pjesë të zanunit e djathit dhe të bylmeteve tjera, të terunit e mishit e të pemëve, tjerrja e leshit, endja e pëlhurave dhe e qilimeve, qepja e të mbathunave dhe e teshave, qëndisja, të punemit e teshave shtëpijake e të shum nevojave tjera për familje.

Zejtarët, vetëm ose nëpër kooperativa, përgatisin gjithashtu veshmbathjen, orendít, qerret dhe shum sende tjera. Zejtarët punojnë më shum me duer, por nganjiherë ata përdorin edhe disa maqina të vogla. Simbas punës me të cilën merren, ata thirren këpucarë, rrobaqepësa. opingarë, qerrepunuesa, farkëtarë, teneqepunuesa, berberë etj.

N'industrí bâjnë pjesë fabrikat. Ato janë sipërmarrje të mëdha, ku punohet me ndihmën e maqinave. Prandej, fabrikat prodhojnë sasina të mëdha prodhimesh shum më shpejt se sa për shembull zejtarët. Ka

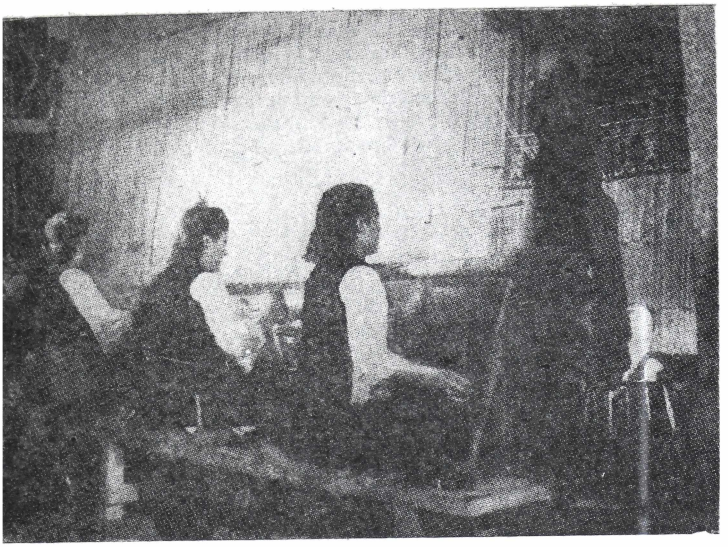

Mjeshtrija shtëpijake: endja e qilimave (Pirot)

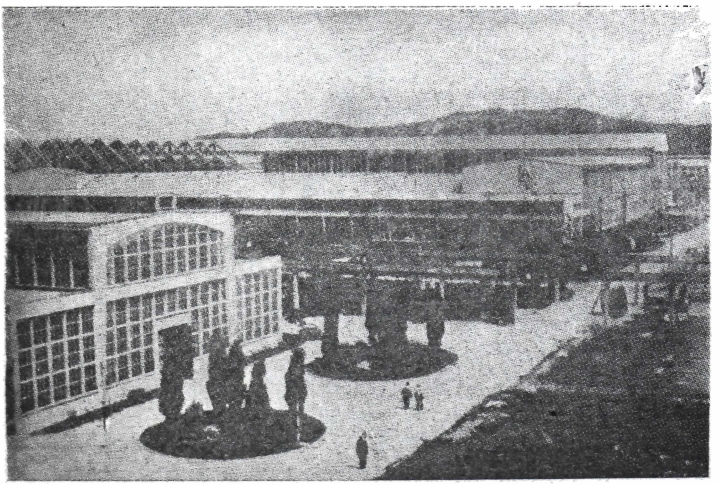

Nji prej fabrikave t'ona („Litostroj" në Lublanë)

industrí gjithfarësh. Kështu, për shembull, ajo industrí që ndan metalet prej xeheve (hekurin, remín, plumbin etj.) quhet *metalurgjí*. Industrija që ndërton prej metaleve sende të ndryshëme (maqina, plugje, vagona) quhet *industrí metalesh*. Industrija që thuer apo end pëlhura të ndryshëme prej fijeve të bimëve e prej leshit quhet *industrí tekstile*. Kështu me radhë kemi mandej industrín e ushqimit, të drunit ,atê kimike e shum degë tjera industriale.

KOMUNIKACIONI

Për me jetue, njerëzit kanë nevojë për shum gjana. Ata kanë nevojë për gjithfarë ushqimesh, për veshmbathje, zjarm, orendi shtëpijake etj. A mundet nji njeri me i prodhue vetëm të gjitha ato për të cilat ka nevojë? Dhe, a thue mundet me i gjetë në vendin e vet të gjitha ato që i duhen? Kuptohet vetëvetiu se nuk mundet. Katundari në katund ka prodhimet bujqësore, por nuk i ka ato industriale. Punëtori në qytet ka prodhimet industriale, por nuk i ka ato bujqësore. Atëhere pra, âsht krejt e natyrshëme se prodhimet e ndryshëme duhet të shkëmbehen. Prej katundit çohen në qytet prodhimet bujqësore, kurse prej qytetit çohen në katund prodhimet industriale. Ky shkëmbim prodhimesh quhet *tregtí*. Për me i bartë mallnat prej nji vendi në nji tjetër, njerëzit për-

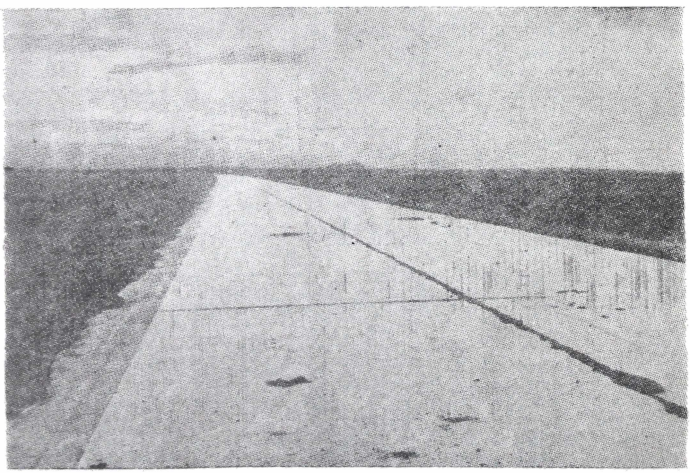

Autostrada „Brastvo-Jedinstvo" — „Bashkim-Vllaznim"

dorin gjithfarë mjetesh bartëse: qerre bartëse, automobila, hekurudhë, anije dhe aeroplana. Krejt këto quhen me nji fjalë *komunikacion*. Të gjitha këto mjete njerëzit i përdorin për me udhëtue edhe vetë.

Komunikacioni mundet me qenë tri llojësh: *tokësuer, i ujit* dhe *ajruer.*

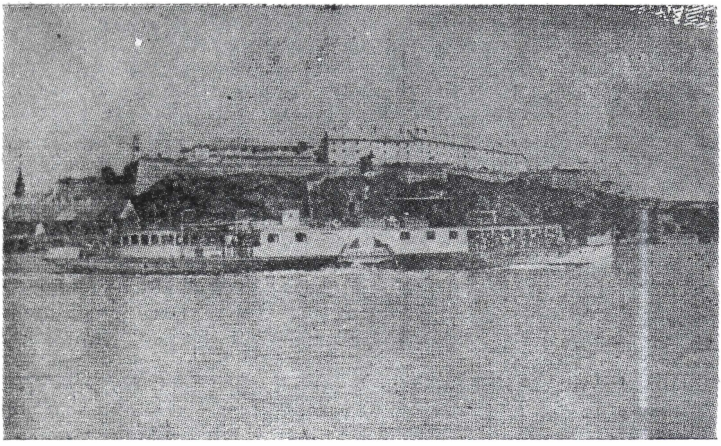

Nji anije mbi Danub afër Novi Sadit

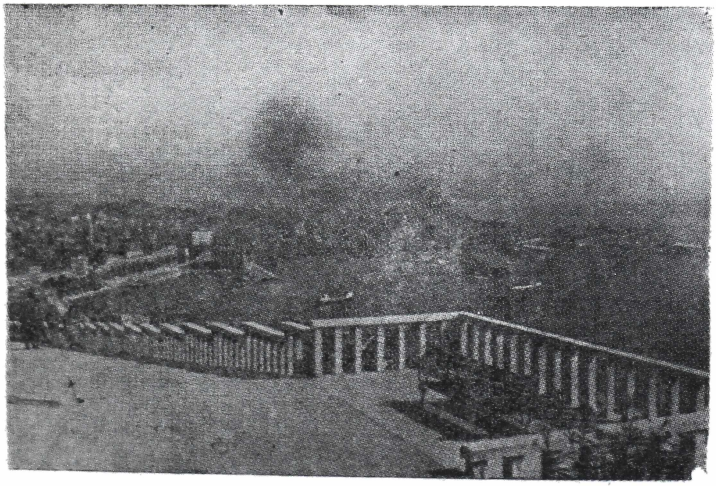

Anijet në detë

Komunikacioni tokësuer, don me thanë komunikacioni nëpër tokë. Ky bâhet me anë të udhëve dhe hekurudhave. Nëpër udhë ecin qerret, që tërhiqen prej kuajve ose prej qeve. Nëpër udhët e mira udhëtojnë shum mjete të shpejta udhëtimi: automobila, autobusa dhe kamiona. Këto janë mjete me motor, të cilat ecin shum shpejt dhe munden me bartë barrë e udhëtarë mâ tepër se qerret e rëndomta. Udha mâ e mirë për automobila në shtetin t'onë âsht autostrada „Bratsvo jedinistvo" — „Vllaznim-Bashkim" (prej Beogradit deri në Zagreb).

Hekurudhat, jo vetëm që janë të shpejta, por ato munden me bartë edhe nji numër mâ të madh udhëtarësh dhe sasina shum të mëdha mallnash se sa qerret dhe automobilat. Prandej, hekurudhat kanë randësí shum të madhe për komunikacionin.

Komunikacioni n'ujë bâhet nëpër lumej e në det. Prandej, ne themi se komunikacioni i ujit âsht dy llojesh: i lumejve dhe ai detar.

Komunikacioni nëpër lumej bâhet me lundra, barka dhe trapa, kurse nëpër lumejt e mëdhej edhe me anije (avullore). Anijet lundrojnë për shembull nëpër lumejt t'anë të mëdhej Danub, Savë, Dravë e Tisë.

Edhe nëpër detna komunikacioni bâhet me anije. Vetëm se anijet

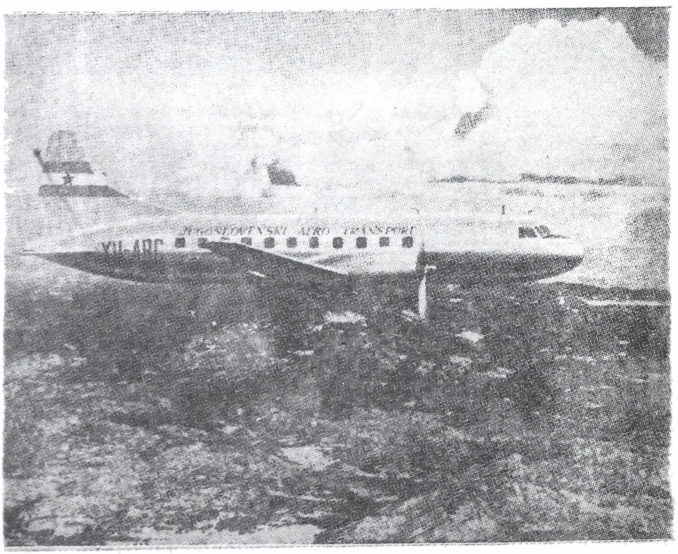

Nji aeroplan i ynë udhëtimi në fluturim

detare janë shum mâ të mëdha se anijet e lumejve. Anijet e mëdha detare munden me bartë shum mâ tepër udhëtarë dhe mallna, se sa anijet e lumejve. Edhe na kemi anije detare nëpër Detin t'onë Adriatik. Anijet

t'ona detare lundrojnë edhe nëpër detnat tjerë e bartin udhëtarë e mallna nëpër viset mâ të largta të botës.

Komunikacioni ajruer bâhet me aeroplana. Ata fluturojnë nëpër ajr me shpejtësi të jashtëzakonshëme, madjé shum mâ të madhe se ajo e anijeve dhe e hekurudhave. Vetëm për nji orë aeroplanat mund të fluturojnë me qinda kilometra. Kështu ata munden me mbërrijtë edhe nëpër vendet mâ të largta për nji kohë të shkurtë. Por, aeroplanat munden me bartë vetëm nji numër të vogël udhëtarësh e shum mâ pak mallna se sa aniet dhe hekurudhat. Edhe në shtetin t'onë aeroplanat udhëtojnë midis vendeve të largta. Aeroplanat t'anë fluturojnë prej Beogradit për Zagreb, Shkup, Lublanë, Sarajevë, Titograd dhe nëpër vende tjera t'atdheut t'onë .

POSTA, TELEGRAFI, TELEFONI DHE RADIO

Për komunikacion kanë randësí shum të madhe edhe posta, telegrafi telefoni dhe radio. Nëqoftëse duem me i çue ndonji njeriu letër, paqetë me sende ose të holla në ndonji vend tjetër, atëhere këto i dorëzojmë në **postë**. Mâ parë ne shkruejmë se kujt ia dërgojnë. Postjerët ose

njerëzit që punojnë në postë, ia dërgojnë atij njeriu të cilit ne ia kemi drejtue letrën ose dërgesën. Dërgesat postare (letrat, paqetat, të hollat) barten në vende tjera me mjete gjithfarësh. Po të mos ishte posta, ne do të detyroheshin me i çue vetë dërgesat dhe do të udhëtojshim mâ shpesh nëpër vende tjera. Prandej, postat na bâjnë shërbime të mëdha.

Nëqoftëse duem me lajmue dikend sa mâ shpejt në vendin tjetër, atëhere mundemi me i çue **edhe telegram.** Në telegram shkruejmë atê çka dëshirojmë dhe mandej e dorëzojmë në postë, kurse telegrafisti atê porosi, me anë të telegrafit (nji aparat i posaçëm), do ta dërgojë menjiherë në vendin ku e kemi drejtue.

Nji mjet tjetër edhe mâ i përsosun âsht telefoni. Ky âsht nji aparat i posaçëm me anë të të cilit mundemi me folë e bisedue me dikend që âsht larg nesh, madjè edhe në ndonji vend tjetër shum larg prej vendit t'onë. Bisedimi bâhet si me qenë bashkëbiseduesi këtu — krejt afër nesh.

Por, mjeti shum mâ i përsosun âsht *radio.* Radiot janë aparate të posaçëme, me anë të të cilave mundemi me ndëgjue ligjërata, muzikë dhe fjalime të ndryshëme prej mbarë botës. Në shum vende të botës ka stacione radiosh, prej të cilave jepet programi i ndryshëm radiofonik me anë t'ajrit. Ne mandej këtê program e ndëgjojmë me anë t'aparatit të radios që kemi në shtëpín t'onë. Në shtetin t'onë ka 19 stacione radiosh, prej të cilave mâ i madhi âsht ai në Beograd.

SHKALLA E ZVOGËLIMIT

Kalojmë në largësí, për shembull, prej shkollës deri te shtëpija e jonë. Dëshirojmë që atê rrugë ta vizatojmë edhe mbi letër. A thue âsht e mundun? Po. Por, për me e pá se si do ta bâjshim këtê punë, le të nisemi prej mësojtores s'onë. Themi, bie fjala, se duem të paraqesim në drrasë të zezë se sa âsht gjatësija e mësojtores s'onë. Mâ parë duhet me e matë. Ta zamë se ajo âsht 8 metra e gjatë. Nëqoftëse tash atê gjatësí duem me e paraqitë në dërrasë të zezë, do të shofim se do t'ishte gjâ e pamundun, mbassi dërrasa e jonë e zezë âsht shum mâ e vogël. Po atëhere ç'duhet të bâjmë? Krejt lehtë: në dërrasë të zezë do ta paraqesin gjatësín e mësojtores s'onë **të zvoglueme.** Por, kjo nuk mund të bâhet gjithqysh. Mâ parë duhet me caktue se sa herë duem me e zvoglue. Dhe themi: gjatësín e mësojtores s'onë në dërrasë të zezë do ta zvoglojmë dhetë herë. Ç'ka don me thanë kjo? Kjo don me thanë se çdo metër në dërrasë të zezë do ta vizatojmë dhetë herë mâ të vogël, pra, sa 1 decimetër. Prandej, gjatësija e mësojtores s'onë prej 8 metrash do të jetë në vizatimin t'onë mbi dërrasë të zezë gjithsejt 8 decimetra. Dhe nën vizatim do të shënojmë menjiherë:

1 metër = 1 decimetër

Numri përfundi vizatimit na kallxon se sa herë e **kemi zvoglue**

gjatësín e natyrshëme në vizatim (kësaj herë të mësojtores). Ky lloj vizatimi quhet *shkalla e zvogëlimit.*

Nëqoftëse duem që të njâjtën gjatësí ta paraqesim në fletoren t'onë, atëhere duhet me e zvoglue edhe mâ tepër, mbassi fletorja e jonë âsht mâ e vogël se dërrasa e zezë. Atëherë do të marrim që çdo metër në natyrë të paraqitet në vizatimin t'onë si 1 centimetër. Dhe përfundi vizatimit në fletore do të shënojmë shkallën e zvogëlimit:

1 metër = 1 centimetër.

Nëqoftëse duem që në vizatim të paraqesim gjatësín e oborrit shkolluer, duhet me e zvoglue atê edhe mâ tepër. Tash le të paraqitet nji metër në vizatim sa 1 milimetër. Nëqoftëse, për shembull, oborri âsht i gjatë 100 metra, gjatësija e tij në vizatimin t'onë do të jetë gjithsejt 100 milimetra. Dhe atëhere përfundi vizatimit do të shënojmë përsëri shkallën e zvogëlimit:

1 metër = 1 milimetër.

Dhe kështu me rradhë mundemi me vizatue largësina mâ të mëdha ase mâ të vogla. Por, atëhere vizatimin duhet me e zvoglue gjithënji. Nëqoftëse, për shembull, prej shtëpís s'onë deri në shkollë ka 1000 metra, e po të marrim për shkallë zvogëlimi 1 metër = 1 milimetër, vizatimi do t'ishte i gjatë 1000 milimetra, domethanë plot 1 metër. Nji vizatim i këtillë nuk mund të bâhej në fletoren t'onë. Atëhere duhet me marrë nji shkallë zvogëlimi tjetër: 10 metra = 1 milimetër. Tash vizatimi i ynë do të jetë i gjatë gjithsejt 100 milimetra, don me thanë 10 centrimetra. Këtê tash mund ta nxâjë fletorja e jonë. Përfundi vizatimit tash duhet me shkrue shkallën e zvogëlimit.

10 metra = 1 milimetër (dhetë metra janë barazi me nji milimetër në letër).

Pra, simbas kësaj, sa mâ e madhe të jetë largësija, aq mâ i madh duhet të bâhet zvoglimi edhe në vizatim.

Që të mundemi me e përdorë shkallën e zvogëlimit sa mâ lehtë, përdorim *shkallën grafike.* Përfundi vizatimit do të tërheqim nji vizë. Fillimin e vizës kah ana e majtë do ta shënojmë me O. Tue fillue prej O-s krejt vizën e ndajmë në centimetra dhe milimetra. Përfundi asaj vize shkruejmë se sa paraqet në natyrë nji centimetër ose milimetër. Qe, se si duket kjo:

Kjo âsht *shkalla grafike.* Kur masim nji gjatësí në vizatim dhe e bartim në matës ne mundemi me lexue menjiherë se sa âsht gjatësija në natyrë e atij sendi që vizatuem në letër. Për shembull, nëqoftëse

nji gjatësí në vizatim âsht 3 centimetra, kurse shkalla e saj âsht 1 centimetër = 100 metra, atëhere âsht krejt e qartë se gjatësija në natyrë âsht 300 metra (dmth 3 centimetra herë 100 metra = 300 metra).

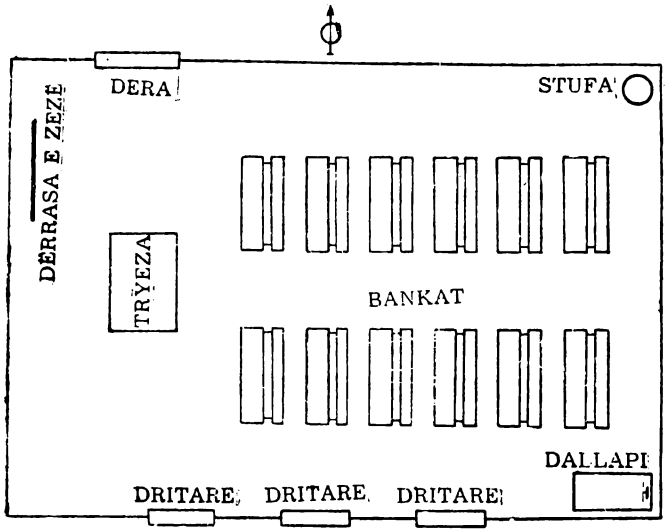

Plani i nji mësojtorje

PLANI

Mbassi mësuem me vizatue rrugën (gjatësín), âsht krejt lehtë tash me vizatue edhe **planin** e ndonji sipërfaqje. Marrim nji shembull të thjeshtë: të vizatojmë planin e mësojtores s'onë. Mâ parë do të caktojmë shkallën e zvogëlimit. Le të jetë ajo 1 cm = 1 m. Mandej me anë të busullës, të themi, do të caktojmë drejtimin veri-jug dhe në fund do të vendosim letrën në të cilën duem me vizatue. Atëhere do të marrim vizoren, do ta vendosim mbi letër paralelisht me murin e mësojtores dhe do të tërheqim vizën. Atëhere do të masim gjatësín e murit. Ta zamë se ajo âsht 10 metra. Në vijën e tërhequn do të masim 10 centimetra (mbassi muerëm shkallën e zvogëlimit 1 cm = 1 m). Kështu do të veprojmë edhe me muret tjerë. Në këtê mënyrë do të kemi madhësín e mësojtores, natyrisht 100 herë të zvoglueme. Mandej do të masim vendet ku gjinden dritaret, dera, bankat, dërrasa e zezë, tryeza e mësuesit. Kuptohet se të gjitha madhësinat dhe hapsinat do t'i

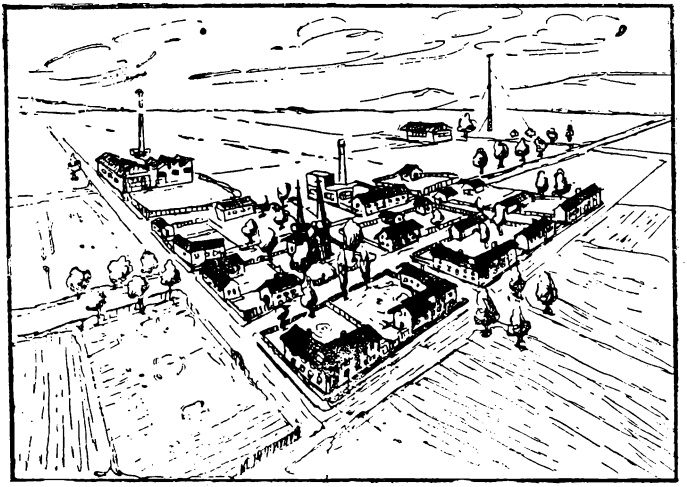

Nji ndejtinë në fushë

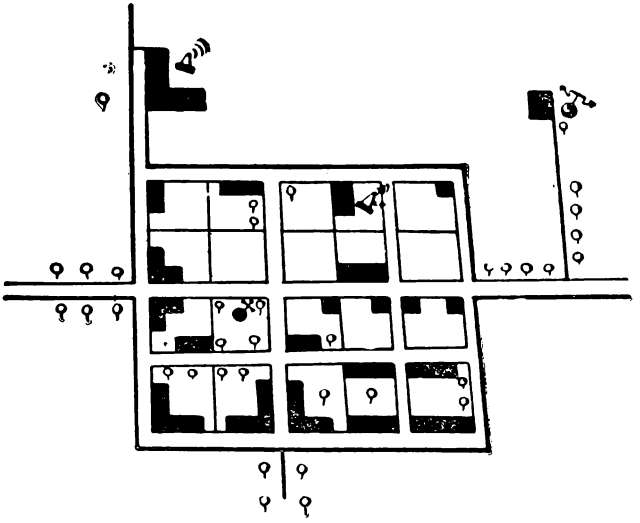

Plani i të njâjtës ndejtinë

masim dhe do t'i zvoglojmë vazhdimisht 100 herë. Kështu do të kemi figurën që i përngjan kësaj...

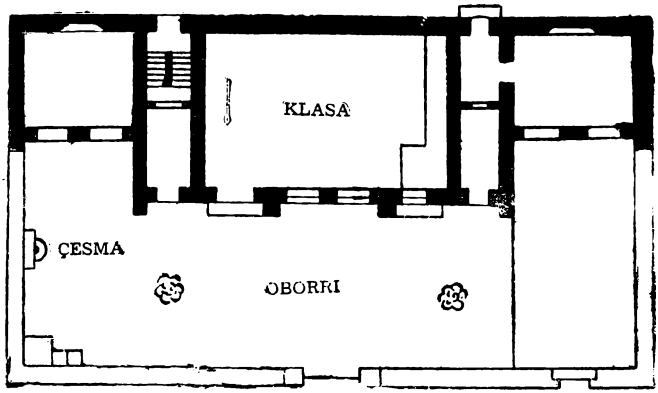

Plani i shkollës s'onë

Njisoj si planin e mësojtores mund të vizatojmë edhe planin e shkollës s'onë, oborrit shkolluer dhe planin e katundit ose të qytetit t'onë. Me këtë rasë duhet të kemi parasysh madhësín e zvoglimit. Ta zamë se shkolla e jonë kah balli i saj âsht 30 metra. Po ta zvoglojmë 100 herë, aq sa e kemi pasë zvoglue edhe mësojtoren t'onë, atëherë në vizatimin t'onë balli i shkollës do t'ishte 30 centimetra, shka âsht shum për né. Prandej, do të marrim shkallën tjetër zvogëlimi; për shembull 1 cm = 5 metra. Atëhere në plan gjatësija e ballit të shkollës s'onë do të jetë 10 centimetra.

Po të vizatojshim planin e vendit t'onë (katundit t'onë), atëhere do të detyroheshim me e zvoglue edhe mâ tepër. Pra, sa mâ e madhe të jetë sipërfaqja që vizatojmë, aq mâ i madh do të jetë dhe zvoglimi që bâjmë ne.

PUNIMI I RELIEFIT TË RRETHIT

Kur ngjitemi në ndonji naltësí, atëhere shofim mâ mirë gjithëshka ndodhet në natyrë. Krejt atë shka pamë, si për shembull drûjt, shtëpín e rrugët mundemi me i vizatue. Por, ato mundemi me i paraqitë (vetëm të zvoglueme) edhe me argjil, plastelinë, ranë etj.

Ne e dijmë tashmâ se ç'âsht shkalla. Pa të nuk duhet me vizatue kurrgjâ. Madjè pa të nuk mundemi me mbarue kurrgjâ me argjil, mbassi ajo nuk kishte me qenë e saktë si në natyrë. Kur dijmë shkallën e zvogëlimit, ne, atê pjesë që duem me e punue me argjil, do të mundemi me e paraqitë saktësisht, por natyrisht të zvoglueme.

Nji pioner prej qyteti vizitoi kushërijt e vet në nji katund. Ai ishte nxanës i klasës së tretë. Ai i gjeti shpejt shokët e vet dhe, tue luejtë me ta, vendosën me bâ reliefin e nji pjese të katundit. Kur fëmijt u ngjitën në nji vend të naltë për të pá se ç'ka do të mundeshin me bâ, të vjetrit i shiqojshin diqysh dyshimshëm, tue mendue se nuk do të mujshin me ia dalë në krye kësaj pune. Fëmijt mbaruen mâ parë skicën e mandej shkuen në katund e muerën nji tryezë të gjatë dy metrash, të gjanë 1 metër e 20 centimetra, dhe i banë nji kuadër rreth e qark të naltë 10 centimetra. Naltësija prej dyshemes ishte 80 centimetra. Fëmijt prunë ranë, argjil, tallásh, shkumës dhe ngjyrna uji. Tash ata caktuen shkallën e zvogëlimít dhe filluen: këtu druni, këtu shtëpija, këndej rruga, atje lumi, andej naltësija. Shtëpizat prej shkumsi kishin pullazet të kuq, lumi ishte i kaltër, lugina prej tallashi me ngjyrë të blertë etj. Kur u bâ gati, fëmijt shkruen anash mbishkrimin: Reliefi i katundit t'onë dhe i rrethinës mâ t'afërme të tij (në figurë shifet reliefi i fotografuem). Të vjetrit mandej erdhën e panë se shka banë fëmijt Fëmijt e atij katundi banë të njâjtën gjâ me mësuesin e tyne, por pjesë mâ të vogla të natyrës. Tash edhe ata vetë, mbassi mësuen se si duhet me punue, e të ndihmuem prej shokut nga qyteti, banë nji relief të bukur, me të cilin krenohen të gjithë.

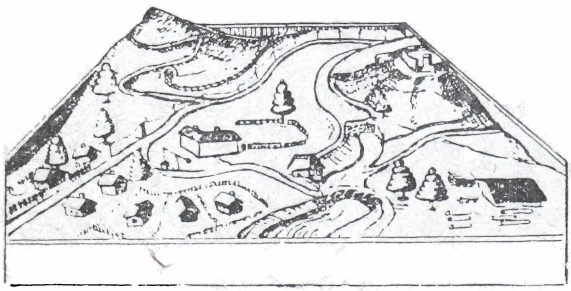

Reliefi i katundit t'onë dhe i rrethinës mâ t'afërme të tij

SHEJAT GJEOGRAFIKE NËPËR HARTA

Reliefin që ndërtuem prej rane ose prej ndonjij gjâje tjetër mundemi edhe me e vizatue. Vizatimi kësodore quhet hartë. Në hartën që paraqet nji vend, duhet të shenjohen të gjitha gjanat që ka në natyrë: qyteti, katundi mali lumejt, xeheroret etj. Për shenjimin e tyne ka shêja të posaçëme. Këto quhen **shêja gjeografike.** Se si duken këto mund të shifen në figurën mâ poshtë.

qytet i madh

qytet

katund

vend i randësishëm

përmendore

fabrikë

central elektriku

xeherore

shkollë

gërmadhë

stacion radioje

ujë mjekues për banja

ujë mjekues për pije

udhë automobili

udhë e rëndomtë qerresh

hekurudhë normale

hekurudhë me binarë të ngushta.

lum mâ tepër se 5 m i gjanë

lum ose prrue me gjanësí mâ të vogël se 5 m.

mal

brrakë

kufí shteti

Shêjat gjeografike

Lumejt shenjohen me vija gjarpnore me ngjyrë të zezë. Liqèjt dhe detnat shenjohen me ngjyrë të kaltër. Malet vizatohen me ngjyrë kafe. Sa mâ e mbyllun të jetë ngjyra e kafes, aq mâ i naltë âsht mali që kemi shenjue. Fushat e mëdha (ultësinat) shenjohen me ngjyrë të blertë.

REPUBLIKA FEDERATIVE POPULLORE E JUGOSLLAVIS

Atdheu i ynë quhet Republika Federative Popullore e Jugosllavís. Kryetari i Republikës âsht shoku Tito, udhëheqësi zulmëmadh i popujvet t'anë në luftën nacional-çlirimtare.

Kryetari i RFPJ Josip Broz Tito

Mbassi n'Atdheun t'onë jetojnë shum popuj vllazën jugosllavë (Sërbët, Kroatët, Sllovenët, Maqedonasit, Malazezët) çdo njani prej tyne në Jugosllaví ka republikën e vet. Në këtë mënyrë secili popull

jugosllav mundet me u zhvillue shum mirë dhe me përparue në republikën e vet, tue jetue bashkë e me dashtuni me popujt tjerë vliazën jugosllavë. Kështu, âsht bâ n'Atdheun t'anë bashkimi dhe vllaznimi i popujve t'anë. Tue jetue në bashkim e pajtim, të gjithë popujt jugosllavë punojnë për naltësimin e republikave të tyne e në këtê mënyrë edhe për forcimin e naltësimin e atdheut t'onë të përbashktë — Republikën Federative Popullore të Jugosllavís. Bashkimi e vllaznimi i popujve t'anë âsht fitorja mâ e madhe. Për bashkim e vllaznim ranë dëshmorë me mija luftarë në Luftën nacional-shlirimtare. Prandej na jemi të vetëdijshëm se këtê bashkim e vllaznim duhet ta ruejmë mirë. Për këtê na mëson gjithmonë edhe Kryetari zulmëmadh i Republikës — shoku Tito.

Atdheu i ynë Republika Federative Popullore e Jugosllavís ka këto republika popullore: Republikën Popullore të Sërbís, Republikën Popullore të Kroacís, Republikën Popullore të Sllovenís, Republikën Popullore të Bosnjës e Hercegovinës, Republikën Popullore të Maqedonís dhe Republikën Popullore të Malit të Zi.

REPUBLIKA POPULLORE E SËRBÍS

Republika Popullore e Sërbís përfshin pjesën e verilindore të Jugosllavís. Kjo âsht republika e jonë mâ e madhe. Pjesa kryesore e popullsís së saj janë Serbë. Në suazën e Sërbís janë Provinca Autonome e Vojvodinës dhe Krahina Autonome e Kosovë-Metohís.

Provinca Autonome e Vojvodinës përfshin pjesën veriore të Sërbís, e cila gjindet në veri të Savës e Danubit. Kjo âsht nji fushë e ultë tepër e gjanë, e cila përbâhet prej tri krahinave: Banatit, Bačkës dhe Sremit.

Krahina Autonome e Kosovë-Metohís përfshin pjesën jugperëndimore të Sërbís. Atê e përbâjnë dy lugina të gjana e pjellore: Kosova dhe Metohija.

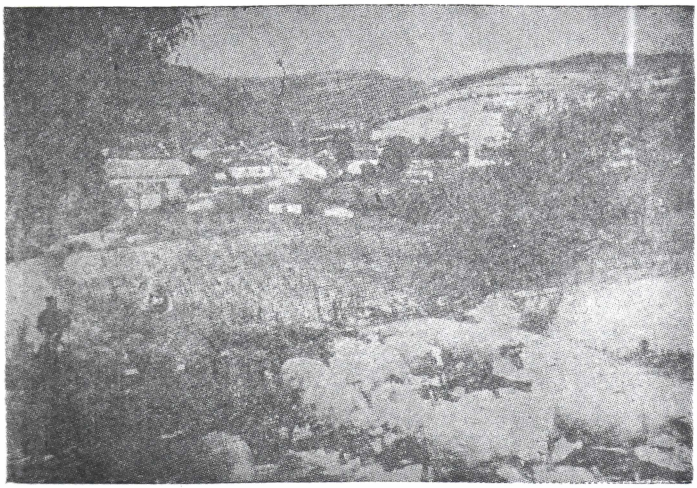

Bella Cërkva (Në rrethin e Krupnjës)

Populli sërb jeton në Sërbí qysh prej kohësh të lashta, qysh kur erdhën Sllavët nëpër këto vise. Mbassi Sërbija âsht vend pjelluer e i pasun, atê e kanë sulmue shum pushtuesa, tue dashtë me nënshtrue dhe me e robnue. Prandej, populli sërb âsht detyrue gjatë shekujve me

bâ luftna të randa e të përgjakshëme me pushtuesat. Populli sërb flîjoi shum gjâna në këto luftna dhe mujti me qëndrue gjithëmonë n'atdheun e vet — në Sërbí.

Populli sërb e don lirín përmbi të gjitha. Prandej e filloi i pari luftën për çlirimin e vet dhe të gjithë popujve tjerë vllazën jugosllavë. Në Sërbí shpërtheu Kryengritja e parë sërbe nën prîjsín e Karagjorgjes e mandej Kryengritja e dytë sërbe nën prîjsín e Millosh Obrenoviqit. Luftën kundër pushtuesave populli serb e vijoi në shum lufta me radhë e mâ në fund për herë të dytë edhe në Luftën e parë botënore të përgjakshëme kundër ish Monarkís s'Austro Hungarís — anmikut të përbetuem të të gjithë popujve jugosllavë. Prej të gjitha këtyne luftave populli serb ka dalë ngadhnjyes. Fitoret e lavdishëme sërbe në Ivankovc, Mishar, Lubiq, Shumatovc, Kumanovë, Bitol, Bregallnicë, Cer, Suvobor, Kajmakçallan, Dobro Polje dhe në shum vende tjera dëshmojnë për lavdín e armëve sërbe, por edhe për flijimet e shumta që populli sërb dha në luftën për lirí.

Në vjetin 1941, kur okupatorët fashista sulmuen vendin, menjiherë, po n'atê vjet, në datën 7 korrik, populli sërb u çue në kryengritje nën prijsín e shokut Tito. Luftën e madhe çlirimtare shoku Tito e bani në Sërbí. Në Sërbi u formuen aradhat e para partizane, me të cilat u bashkuen mandej edhe popujt tjerë jugosllavë, dhe kështu zhvilluen luftën e përbashktë për çlirim. Bashkë me popullin sërb, luftuen për shlirim edhe popujt tjerë që jetojnë në Republikën Popullore të Sërbís, si Shqiptarët, Hungarezët, Rumunët e tjerë. Prej kësaj lufte të gjatë dhe të përgjakshëme lindi Republika Federative Popullore e Jugosllavís, në të cilën të gjithë popujt e Jugosllavís jetojnë në pajtim të plotë vllaznuer me njani tjetrin. Të lidhun fort me shokun Tito, të gjithë popujt jugosllavë dhe populli sërb sod marrin pjesë në ndërtimin e socializmit, don me thanë të jetës mâ të mirë dhe mâ të lumtun, të vendosun që edhe në t'ardhëmen të jenë të fortë në mbrojtjen e lirís dhe të pamvarësís së tyne.

Kufijt. — Republika Popullore e Sërbís kufizohet nga veriu me Hungarín, nga verilindja me Rumanín, nga lindja me Bullgarín, nga jugu ka Republikën Popullore të Maqedonís. Në jugperëndim Sërbija kufizohet me Shqipnín, kurse në perëndim gjinden republikat motra: Mali i Zi Bosnja e Hercegovina dhe Kroacija.

Reliefi i Republikës Popullore të Sërbís

Republika Popullore e Sërbís âsht mâ tepër vend kodrinuer e maluer, se sa i rrafshtë. Rrafshina e ultë mâ e madhe gjindet vetëm në pjesën veriore të Sërbís, përtej Savës e Danubit. Kjo ultësinë quhet Ultësina e Panonís. Pjesa e Ultësinës së Panonís në Sërbí gjindet në kufijt e Provincës Autonome të Vojvodinës.

Krejt pjesa tjetër e Sërbís, në jug të Savës e Danubit, âsht mâ tepër bregore dhe malore. Por, edhe në këtê pjesë të Sërbís ka mjaft rrafshina të vogla e mâ të mëdha, sidomos pranë lumejve.

Krahina autonome e Kosovë-Metohís shtrihet prej Bjeshkëve të Nêmuna dhe Mokra Gorës kah perëndimi deri te malet e Prapashticës[1]) dhe Zhegovcit në lindje; prej malit Sharr dhe Malit të Zi (Karadakut) e deri te malet Rogozna dhe Kopaoniku në veri. Kjo krahinë përbâhet kryesisht prej dy rrafshinash të mëdha: Kosovës dhe Metohís.

Metohija âsht nji rrafshinë e madhe, e cila shtrîhet prej rranzave të malit Mokra-Gora dhe Koprivnikut deri te qyteti i Gjakovës. Kah perëndimi dhe veriu Metohija âsht e rrethueme prej Bjeshkëve të Nêmuna, Bogiçevës, Koprivnikut dhe Mokra-Gorës. Ajo ndahet prej Kosovës me anën e maleve t'ulta të Çiçavicës, Goleshit dhe Cërnalevës.

Ndër këto male disa janë shum të pasuna me pyje, kullosa dhe xeherore. Malet e Pejës janë plot me pyje pishe të denduna, prej të cilave nxirret landë e mirë për ndërtim. Për kullosa janë të përmenduna malet e Sharrit, ku rriten dhent e racës mâ të mirë në Kosovë-Metohi, të njoftuna me emnin „dhent e Sharrit". Përsa u takon xeheroreve të ndryshëme, sidomos në plumb, rem, ár, magnez etj. janë të pasuna rranzat e maleve të Kopaonikut, Novo Bërdo, Goleshi, Deva, Janjeva etj.

Edhe Kosova âsht nji rrafshinë e madhe, madjè mâ e madhe se Metohija. Kosova shtrîhet prej grykës së Kaçanikut deri në Zveçan dhe prej Prishtine deri në Drenicë. Ajo âsht e rrethueme nga të gjitha anët me male. Në verí ka rranzat e Kopaonikut dhe të Rogoznës, në perëndim Cërnalevën, Goleshin dhe Çiçavicën, në jug Malín e Zi të Shkupit dhe Sharrin e në lindje malet e Prapashticës dhe të Zhegovcit.

Maja mâ e naltë te malet e Kosovë-Metohís âsht Gjeravica, 2656 m. mâ e naltë në Bjeshkët e Nêmuna. Ky mal âsht i mbuluem me borë edhe gjatë verës.

Përveç këtyne dy fushave të mëdha, Krahina e Kosovë-Metohís përfshin edhe disa fusha tjera mâ të vogla, si fushën e Prizrenit e njoftun me emnin „Podrime", fushën e Drenicës, fushën e Gjilanit dhe atê të Llapit.

Krahina e Kosovë-Metohís paraqitet si tanësi natyrore, mbassi malet që e ndajnë Kosovën prej Metohís janë t'ulta, të vogla dhe, në krahasim me malet që e rrethojnë, janë gadi të padukshëme.

Këto dy ultësina kanë qenë dikur dy liqej të mëdhej. Gjatë shum vjetëve ujët e këtyne dy liqejve rrodhi e në vend të tyne u krijuen fusha pjellore. Ujët e liqenit të Kosovës, me anën e Grykës së Kaçanikut, u derdh në detin Egjé; ndërsa ujët e liqenit të Metohís, me anën e Drinit u derdh në detin Adriatik.

Vojvodina âsht rrafsh i pamasë. I vetmi mal në Vojvodinë âsht *Frushka Gora* në Srem. Ky mal nuk âsht i madh, por ka randësi të madhe. Nëpër pjesët mâ të nalta të tij ka mjaft pyje, ndërsa nëpër kodrinat rreth tij janë mbjellë vneshtat në zâ të Frushka Gorës. Përveç kësaj, në Frushka Gorë, në vendin Vërdnik, nxirret thëngjill, kurse në Beoçinë gjindet fabrika e madhe e çimentos. Frushka Gora âsht mal shum i bukur. Prandej njerëzit punuesa prej krejt viseve rreth e përqark, sidomos nga Beogradi dhe Novi Sadi bâjnë shpeshherë shetina në këtê mal, për me shijue bukurit e tij natyrore.

[1]) Kitkës dhe Veleglavës.

Përveç Frushka Gorës, në Vojvodinë gjinden naltësinat vetëm kah Kufini i Rumanís, rreth qytetit Vërshac.

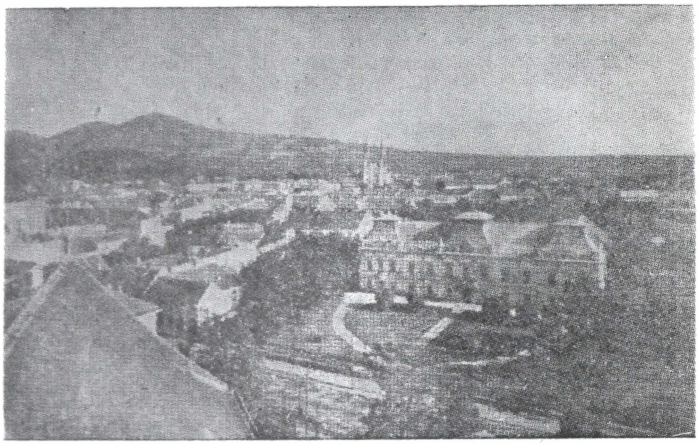

Vërshaci me Bregun e Vërshacit

Vojvodina âsht tepër pjellore. Kjo âsht pjesa mâ pjellore e Republikës Popullore të Sërbís. Në Vojvodinë rriten mirë sidomos drithnat (gruni dhe misri), mandej pemët, bimët industriale (kanpi, rrepa e sheqerit, luledielli) etj. Në disa vise të Vojvodinës gjinden shtresa të mëdha rane. Këto janë ranishtet. Këso ranishtesh janë: ajo e *Deliblatës* rreth Deliblatit në Banat dhe ajo e *Subotices* rreth Suboticës në Bačkë. Dheu nepër ranishtet âsht mâ pak pjelluer, por âsht shum i përshtatshëm për vneshta, mbassi hardhija rritet mirë në ranë.

Mbassi në Vojvodinë gjindet ushqimi për kafshë në sasina shum të mëdha, aty rriten me shumicë edhe kafshët e shpendët.

Mbassi nëpër Ultësinën e Panonís rrjedhin lumej të mëdhej (Danubi, Sava, Tisa), këtu dikur janë bâ vërshime të mëdha. Prej këtyne vërshimeve janë këthye e bâ këneta e moçale shum krahina të gjana. Sod ato këneta e moçale nuk gjinden mâ, sepse gati të gjitha janë thá e gjatë brigjeve të lumejve janë ngritë penda të mëdha, të cilat pengojnë lumejt për mos me dalë nga shtrati i tyne. Kështu mbrohet toka rreth tyne prej vërshimeve që mund të ndodhin.

Kjo ultësinë nuk ka shum pyje, sepse ato janë çelë për tokë pune. Ajo nuk ka as shum xehe, por në shum vende ka tokë tepër të mirë, për me bâ tulla e tjegulla.

Vojvodina ka shum fabrika. Shumica e tyne përpunojnë prodhime bujqësore (mullij, fabrika sheqeri, konzervash, prodhime mishi etj.). Por, ajo ka edhe fabrika llojesh tjera.

Malet. — Në Republikën Popullore të Sërbís ka shum male. Ato shtrihen në drejtime të ndryshëme. Kanë madhësí e naltësí të ndryshme, dmth. disa sosh janë të mëdha e të nalta, kurse disa tjera janë të vogla e t'ulta. Mâ të nalta janë në pjesën jugore, por tue shkue kah veriu ato janë mâ të vogla dhe mâ t'ulta.

Malet e pjesës perëndimore të RP të Sërbís shtrihen në viset kah perëndimi i lumejve Ibër e Kollubarë. Këtu gjindet *Shari,* mali mâ i naltë në kufinin juguer të Sërbís. Shari âsht nji mal shum i madh, njani ndër malet mâ të mëdha në mbarë Jugosllavín. Prej Sharit, kah veriu, rendohen krejt nji varg malesh tjera. Prej tyne mâ kryesorët janë: *Golija, Javori, Zllatibori, Ovçari, Kabllari, Medvedniku* dhe *Ceri.* Republikës Popullore të Sërbís kah jugu i përkasin edhe pjesët e malit të madh Prokletia (Bjeshkët e Nêmuna).

Në të gjitha këto male ka mjaft pyje, por edhe kullosa të pasuna. Mali Zllatibor âsht në zâ për kullosat e bukura të bagëtive. Nëpër këto male ka edhe mjaft xehe, e shum sosh përmenden edhe për bukurít e tyne natyrore. Në këtê pjesë të vendit t'onë shpërtheu kryengritja popullore kundër okupatorit më 1941, nën prîjsin e shokut Tito dhe të Partís komuniste. Jo fort larg prej qytetit të vogël Krupnja gjindet katundi Bella Cërkva, ku krisi pushka e parë partizane, e cila kumtoi fillimin e luftës kundër anmikut.

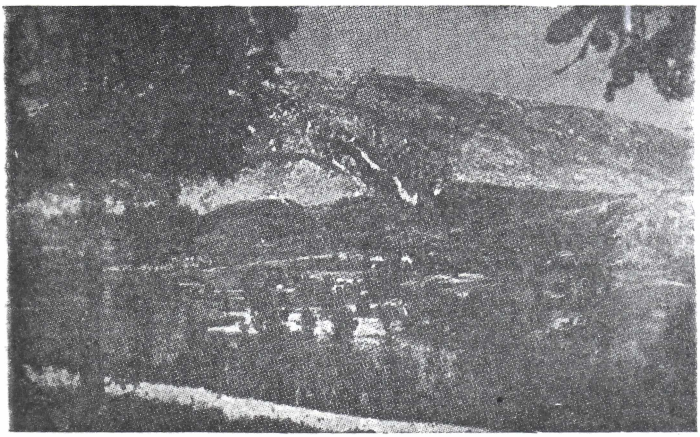

Suva Pllanina

Malet e pjesës lindore të RP të Sërbís gjinden në lindje të lumit Moravë, e deri te kufini ndaj Bullgarís. Këtu janë malet kryesore, tue fillue kah veriu: *Miroçi, Deli Jovani, Rëtanji, Ozreni, Svërlishke Pllanine, Suva Pllanina* dhe *Besna Kobilla.* Mû në kufî me Bullgarín gjindet mali i gjatë *Stara Pllanina.*

Ato male që gjinden kah veriu, afër Danubit, janë të pasuna me pyje e me kullosa. Këtu ka edhe shum bukurina natyrore, prandej kjo anë âsht nji ndër viset mâ të shumta të Republikës Popullore të Sërbís.

Disa nga malet jugore janë pa pyje, por në to ka kullosa të mira. Prandej në të gjitha këto vise blegtorija âsht e zhvillueme.

Por, gjâja për të cilën malet e Sërbís Lindore kanë randësi të posaçëme âsht sepse ato janë tepër të pasuna me xehe. Kjo anë âsht vendi mâ i randësishëm xeheruer në Sërbí. Atje ka mâ shum thëngjill, i cili nxirret në shum vende. Përveç thëngjillit ka edhe rem e ár. Këtu âsht edhe Bori, xeherorja e jonë e madhe e remit. Rem ka edhe në *Majdanpek*.

Grupi i mesmë i maleve gjindet midis atyne lindore dhe perëndimore. Ky grup në jug fillon me malin e madh që thirret *Kopaonik*. Ky âsht njani ndër malet mâ të mëdha në Republikën Popullore të Sërbís. Në Kopaonik ka mjaft pyje, e aq mâ tepër kullosa të pasuna. Por, Kopaoniku për ne âsht i randësishëm, mbassi ka shum visare xehesh. Kështu pra n'anën jugore të Kopaonikut, jo fort larg prej qytetit Mitrovicë e Kosovës, gjindet Trepça, xeherorja e jonë mâ e madhe e plumbit dhe e argjentit.

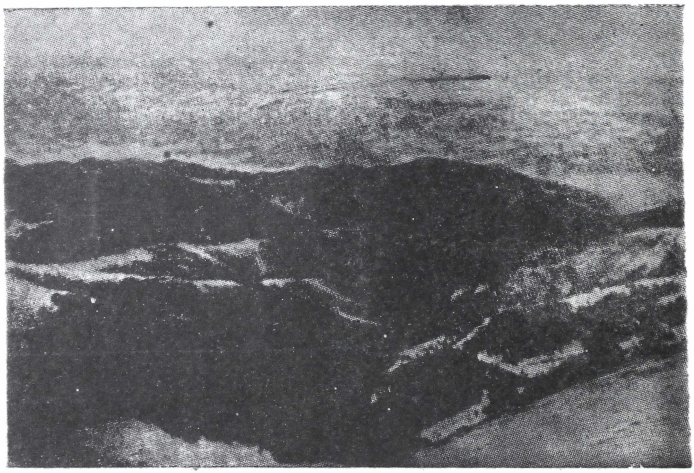

Kopaoniku

Në lindje të Kopaonikut gjindet mali i madh *Jastrebci*, në të cilin ka shum pyje.

E tanë ajo pjesë e Republikës Popullore të Sërbís rreth Kopaonikut dhe Jastrebcit, âsht e përmendun sidomos për burimet e shumta minerale dhe për banjat. Këtu gjindet edhe banja e jonë mâ në zâ — Banja e Vërnjaçës, jo fort larg prej qytetit Tërstenik.

Në veri të Kopaonikut, kur kalohet Morava Perëndimore, zgjatet krahina e *Shumadís*. Në Shumadi gjindet mali kryesuer *Rudniku*. Prej

Rudnikut në veri, kah Beogradi, vijnë me radhë malet: *Vençac, Bukula, Kosmaj* dhe *Avalla.*

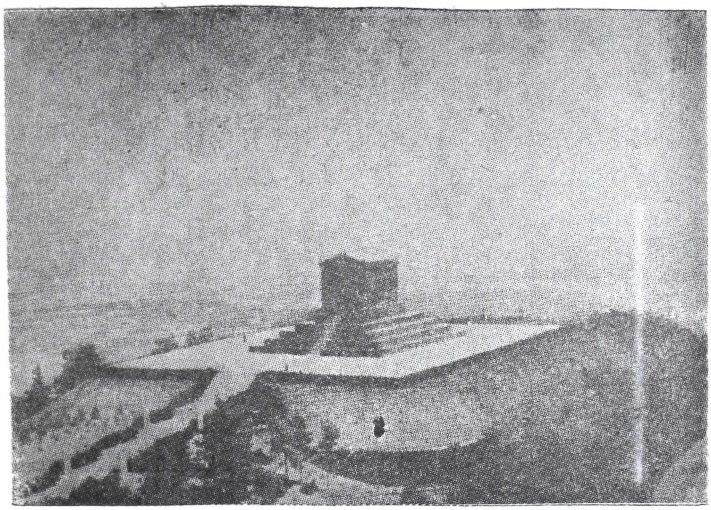

Avalla me përmendoren e Trimit të panjoftun

Shumadija thirret kështu, sepse në të kaluemen ajo ka qenë mbulue prej pyjesh të mëdha e të denduna. Tash atje nuk ka pyje të mëdha, sepse ato janë pré, për me bâ tokë buke. Shumadija âsht tepër pjellore. Përveç drithnave atje mbillen e rriten edhe shum pemë. Nëpër malet e Shumadís ka shum xehe. Në shum vende ka edhe burime minerale (mjekuse), ndër të cilat mâ i përmenduni âsht Bukoviçka Banja, në rrethinën e qytetit Arangjellovc.

Në Shumadí, jo fort larg Arangjellovcit, gjindet katundi *Orashac,* ku plasi Kryengritja e parë sërbe, e jo fort larg prej Gornji Millanovcit, âsht katundi *Takovo,* ku plasi Kryengritja e dytë sërbe.

Në pjesën malore të Sërbís, midis maleve gjinden edhe shum fusha të vogla ose të mëdha. Ato rëndom janë afër buzave të lumejve. Kështu fusha afër Danubit quhet *Podunavle,* rreth Moravës *Pomoravle.* Fusha midis Savës e Drinës quhet *Maçva,* kurse ajo rreth Timokut *Krajina e Timokut* dhe e *Negotinit.*

Përveç këtyne fushave të mëdha, ka edhe shum fusha mâ të vogla si p.sh. ajo e *Çaçakut, Krushevcit, Vranjës, Leskovcit, Nishit* e shum tjera. Për kah randësija dhe madhësija e tyne dallohen dy lugina të mëdha: *Kosova* dhe *Metohija.*

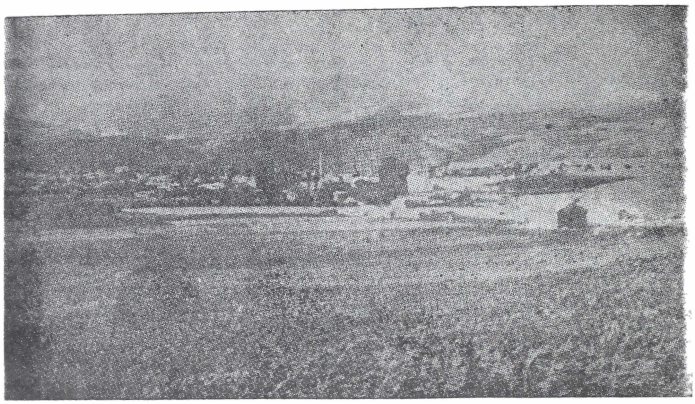

Nji pamje e Metohís

KLIMA E R P TË SËRBIS

Në Republikën Popullore të Sërbís klima âsht mesatare. Ajo cilësohet kështu, mbassi ka dimna me ftohtësí mesatare, por edhe verna me nxehtësi mesatare. Nganjiherë ndodh që dimni të bâjë shum i ftoftë, sikurse mund të ndodhë që edhe vera të jetë tepër e nxehtë me diell. Pranvera e vjeshta janë të gjata dhe të bukura. Vjeshta e gjatë dhe e bukur ban që të piqen edhe ato lloj pemësh, të cilat piqen vonë, si për shembull rrushi.

Nëpër malet e nalta klima âsht e ashpër. Kjo gjâ ndodh prej naltësís. Nëpër male dimnat janë të gjatë, me borë të madhe, kurse vernat të shkurta e të freskëta, pa të nxehtë të madh. Nëpër malet mâ të nalta, si për shembull në Shar, bora qëndron nëpër lugje edhe gjatë verës. Pranvera e vera nëpër viset malore janë të shkurtna.

Por, në Republikën Popullore të Sërbís ka dhe vise t'atilla, të cilat janë të mbrojtuna, prandej edhe klima te ato âsht e butë, madje mâ e butë se sa në rrethinat e tyne. Klimë e tillë e butë, për shembull, âsht në luginën e madhe të Metohís, sepse nga veriu ka shum male që i ndalin ernat e ftofta dhe âsht mâ afër e ndikesat e detit, prej kah ernat e nxehta me anën e grykës së Drinit, mbërrijnë deri atje dhe e zbusin klimën.

Nëpër Republikën Popullore të Sërbís fryjnë erna të ndryshëme. Ndër mâ të njoftunat janë Veriu dhe Koshava. Të dyja fryjnë dimnit dhe bien të ftoftë, sidomos Koshava. Ajo fryn nëpër viset e rrafshta veriore të Sërbís, Vojvodinës, Podunavles dhe Pomoravles. Kjo âsht nji erë

tepër e fuqishëme dhe e ftoftë. Nganjiherë fryn për nji kohë të gjatë e bân tepër ftoftë. Kur fryn kjo ngrijnë madjé dhe lumejt e mëdhej, si për shembull Sava e Danubi.

Sasija e të reshunave në Republikën popullore të Sërbís âsht kryesisht e mjaftueshëme. Të reshuna mâ të shumta ka nëpër pjesët verilindore të Vojvodinës.

LUMEJT E REPUBLIKËS POPULLORE TË SËRBIS

Republika Popullore e Sërbís ka plot lumej të mëdhej e të vegjël. Lumi i ynë mâ i madh âsht *Danubi*. Ky âsht nji lum tepër i madh. Para se të hyjë në shtetin t'onë, ai kalon nëpër disa shtete tjera, e gjithashtu edhe kur del nga shteti i ynë përshkon nëpër shtete tjera, deri sa derdhet në det. Derdhet larg nesh, në Detin e Zi.

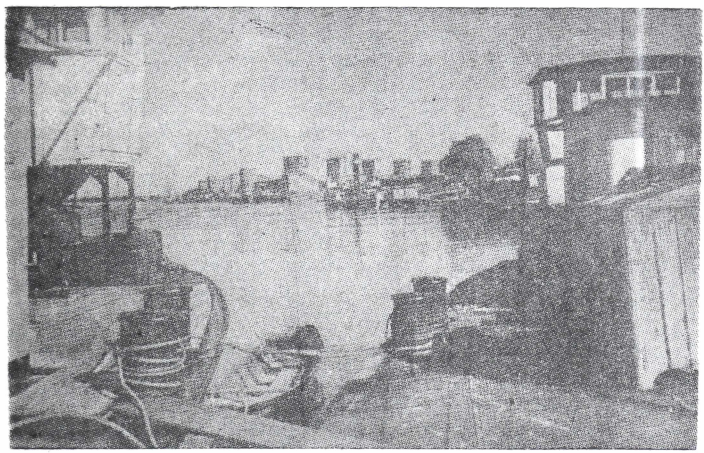

Danubi afër Smederevës

Mbassi Danubi rrjedh nëpër Ultësinën e Panonís, ka pamjen e nji lumi të madh rrafshine dhe gjarpnon e formon brryla rreth ujdhesave të lumejve. Por, kur u afrohet maleve Karpate, Danubi futet në nji grykë të gjatë e të ngushtë, e cila quhet *Gjerdap*. Në pjesën mà të ngushtë të Gjerdapit. Danubi âsht i gjanë vetëm 132 metra, e i thellë përmbi 70 metra. Në këtê grykë ai rrjedh shum shpejt dhe ka thellësi shum të madhe. Këtu, në shtratin e vet, ka shum shkambij nënujës, por në drejtimin kah lundrojnë anijet, shkambijt janë heqë e pastrue prej shtratit. Në nji pjesë të grykës uji rrjedh aq shpejt, sa anijet, kur lundrojnë tenalt uiit dhe bájnë barrë të randa nuk munden me ndalë lehtë shpejtësín e ujit. Prandej në nji pjesë të bregut t'onë të Danubit (Kanali i Sipit) gjinden

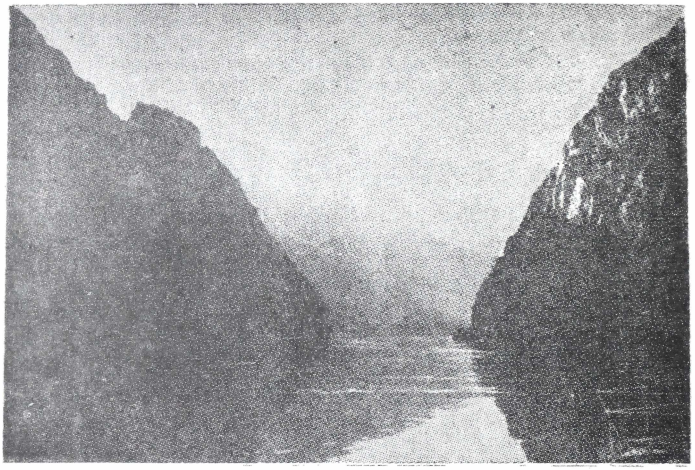

Gjerdapi

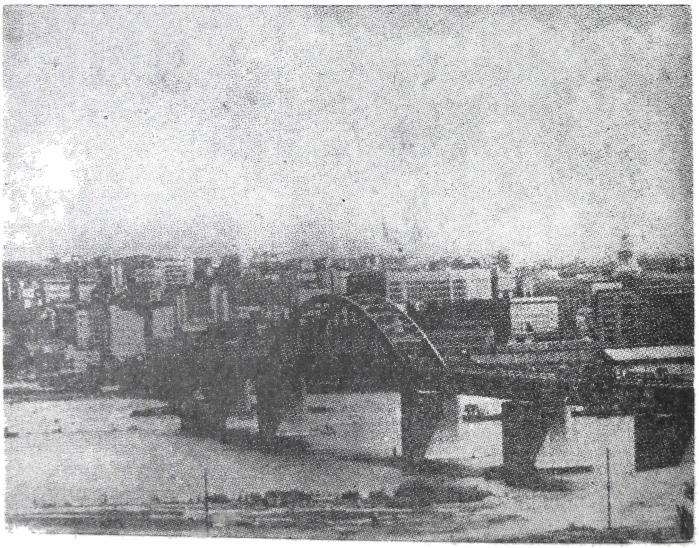

Sava afër Beogradit

lokomotiva hekurudhore, të cilat ngjitin anijet dhe i ndihmojnë ato që të ndalin shpejtësín e ujit. Gryka e Gjerdapit âsht nji ndër bukurít natyrore mâ të mëdha, jo vetëm në Sërbí, por edhe në mbarë Jugosllavín.

Të gjithë lumejt tjerë kryesorë në Republikën Popullore të Sërbís me degët e tyne i takojnë ujëmbledhësit të Danubit. Vetëm lumi *Drin* në Metohi derdhet në Detin Adriatik, kurse lumejt *Lepenac* dhe *Pçinja*, derdhen në lumin Vardar, i cili derdhet mandej në Detin Egje.

Afër Beogradit derdhet në Danub lumi i ynë tjetër i madh Sava. Ajo buron në Republikën Popullore të Sllovenís, përfundi malit Trigllav. Rrjedh nëpër Sllovení dhe Kroací e mâ në fund hyn në Sërbí. Edhe ky âsht lum i lundrueshëm, pse nëpër të munden me lundrue edhe anijet. Në Vojvodinë derdhen në Danub *Tisa* e *Tamishi*. Të gjithë këta lumej (Danubi, Tisa, Tamishi) vërshojnë shpeshherë, për shembull në pranverë, kur shkrîhet bora ose në vjeshtë, kur bien shina të mëdha. Për mos me vërshue në këto stina, gjatë brigjeve të tyne janë ndërtue penda të mëdha. Në këtë mënyrë toka pjellore rreth tyne âsht e mbrojtun prej vërshimeve. Megjithatë, ujët e madh të tyne shpërthen nganjiherë edhe pendat, del nga shtrati dhe kështu shkaktohen dame të mëdha nëpër të mbjellunat e nëpër vendbanimet që gjinden afër.

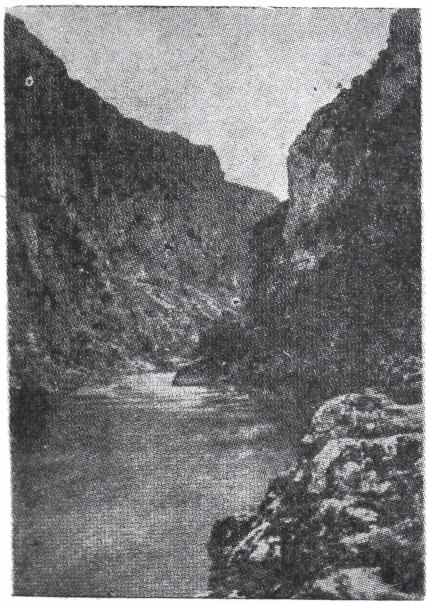

Gryka e Siqevës

Në Danub derdhen gjithashtu: *Morava* e *Madhe*, *Mllava*, *Peku* e *Timoku*.

Morava e *Madhe* sajohet prej *Moravës perëndimore* dhe *Moravës jugore*, të cilat bashkohen në Stallaqë dhe formojnë Moravën e Madhe.

Degë kryesore e Moravës perëndimore âsht lumi i shpejtë maluer *Ibri*. Në Ibër derdhet lumi Sitnica, i cili vjen prej Fushës së Kosovës.

Në pjesën jugore të Fushës së Kosovës rrjedh Nerodimka. Kjo afër Ferizajit ndahet në dy degë: njâna bashkohet me Lepencin që kalon nëpër Grykën e Kaçanikut e derdhet në Vardar, kurse tjetra rrjedh në moçalet e Sazlís prej kah buron Sitinica, e cila afër Mitrovicës bashkohet me Ibrin). Në Moravën perëndimore âsht e përmendun Gryka e Ovçar-Kablarit.

Dega kryesore e Moravës jugore e cila buron në Binç të malit Zhegovc dhe kalon afër Gilanit âsht *Nishava.* Para se këjo të derdhet në Moravën Jugore, kalon nëpër *Grykën e bukur e të madhe të Siqevës.* Përveç Nishavës, në Moravën jugore derdhen edhe *Vllasina,* kah e djathta, dhe *Toplica* kah ana e majtë.

Nji trap mbi Drinë

Por edhe në Kosovë e Metohi ka lumej të mëdhej. Lumi mâ i madh në Metohi âsht Drini i Bardhë. Ky buron prej malit Zhleb ku sajon menjiherë nji ujvar shum të bukur. Tue rrjedhë nëpër Metohi, ai merr me vehte edhe disa degë, si Bistricën e Pejës, të Deçanit, të Prizrenit, mandej Istokun, Erenikun e Deviçin. Drini i Bardhë, mbassi përshkon fushën e Prizrenit, kalon nëpër grykën e maleve Pashtrik dhe Koritnik, e afër Kuksit, në Shqipni, bashkohet me Drinin e Zi, i cili vjen prej Maqedonije dhe sajon Drinin e Madh. Ky derdhet në Detin Adriatik.

Degët kryesore të Moravës së Madhe janë: *Jasenica,* kah e majta dhe *Resava* kah ana e djathtë.

Midis Republikës Popullore të Sërbís dhe Republikës Popullore të Bosnjës e Hercegovinës rrjedh lumi i rrëmbyeshëm *Drina,* që derdhet në Savë. Në Savë derdhet edhe *Kollubara.*

Randësija e lumejve t'anë. — Të gjithë lumejt t'anë kanë për né randësi ekonomike të madhe. Ata të mëdhejt shërbejnë për komunikacion, pse nëpër ta lundrojnë anijet që bartin mallna e udhëtarë. Nëpër

mâ të vogjlit lundrohet me barka e lundra. Nëpër shum lumej t'anë janë ndërtue edhe mullîj, në të cilët bluhen drithnat. Nëpër lumejt t'anë peshkohen sasina të mëdha peshqësh. Prej disa lumejve, gjatë kohës së verës, kur âsht thatësí, çohet ujët me anë të kanaleve dhe ujiten arat e punueme, sidomos kopshtijet me perime.

Mâ në fund, shumica e lumejve t'anë janë të shpejtë e të fuqishëm, prandej te ata ndërtohen centrale elektrike. Maqinat e këtyne centraleve do t'i lëvizin lumejt me fuqín e tyne, e fuqija elektrike do të bâhet shum e lirë, sepse në këtë gjâ nuk duhet me u shpenzue thëngjilli për nxehtësi. Në Republikën Popullore të Sërbís po ndërtohen këso centralesh në Drinë afër Zvornikut mandej në Moravën perëndimore, në Grykën e Ovçar — Kablarit si dhe në Vërllë në rrethinën e vendit Surdulicë.

RENDI POLITIK I REPUBLIKËS POPULLORE TË SËRBIS

Republika Popullore e Sërbís âsht në suazën e Republikës Federative Popullore të Jugosllavís. Ajo në suazën e vet, si e qekëm mâ parë, ka edhe Provincën Autonome të Vojvodinës dhe Krahinën Autonome të Kosovë-Metohís.

E tanë Republika Popullore e Sërbís ndahet në rrethe, e rrethet ndahen në komune.

Përfaqësuesat e pushtetit në komune e rreth i zgjedh vetë populli. Nëqoftëse ata nuk punojnë mirë, populli mundet me i ndërrue, dhe në vendin e tyne zgjedh tjerë. Pushteti mâ i naltë në Republikën Popullore të Sërbís âsht Kuvendi Populluer. Këtë kuvend e përbâjnë deputetët e popullit, të cilët i zgjedh gjithashtu populli. Populli mundet me i ndërrue edhe deputetët e popullit, nëqoftëse ata nuk punojnë simbas dëshirës së tij. Kjo don të thotë se në Republikën Popullore të Sërbís si edhe në republikat tjera të Jugosllavís, i tanë pushteti âsht në duert e popullit. Prandej pra ky pushtet thirret edhe *pushteti i ynë populluer*.

Që populli në vendin t'onë fitoi të drejtën që të sundojë vetë vetëvehten, kjo âsht merita e Partís s'onë komuniste (Lidhjes së komunistave të Jugosllavís). Partija Komuniste me shokun Tito në krye, i prini popullit t'onë në krejt Luftën çlirimtare dhe e përfundoi me ngadhnjim. Tash në vendin t'onë po ndërtojmë rendin e ri shoqnuer — socializmin. Në socializëm nuk munden me jetue disa njerëz prej punës së të tjerëve. Por të gjithë njerëzit duhet me punue dhe me jetue prej punës së tyne. Asht meritë e Partís komuniste që sod në vendin t'onë mbretnon lirija dhe barazija dhe që vendi i ynë zhvillohet e përparon gjithmonë. Ky vend nuk do të jetë mâ kurr i vobegtë as i mbrapambetun, por do të qëndrojë së shpejti në rradhën e vendeve të përparueme dhe të pasuna të botës.

Në përpjekjet që ban Lidhja e komunistave të Jugosllavís për me ngritë e me përparue sa mâ tepër vendin t'onë, i ndihmojnë shum organizata të gjana. Organizatat e gjana mâ të randësishëme, të cilat nën udhëheqjen e Lidhjes së komunistave veprojnë në vendin t'onë janë:

Lidhja socjaliste e popullit punues të Jugosllavís, Lidhja e shoqnive të grave, Rinija popullore e Jugosllavís, shoqnít „Miqt e fëmijve" e shum organizata e shoqni tjera.

Jetën në paqë e në qetësí, lirí e pamvarsí, si dhe punën e papengueshëme për përparimin e Republikës s'onë Popullore të Sërbís dhe të mbarë Republikës Federative Popullore të Jugosllavís, e siguron Armata e jonë popullore e lavdishëme jugosllave. Për Armatën t'onë shoku Tito tregon kujdes të posaçëm. Prandej ajo âsht sod e armatosun, e fuqishëme dhe mjaft e fortë, sa që mundet me mbrojtë mâ së miri pamvarësín dhe lirín t'onë prej çdo sulmuesi qoftë.

EKONOMIJA E REPUBLIKËS POPULLORE TË SËRBIS

Republika Popullore e Sërbís ka kushte të përshtatshëme për zhvillimin e degëve ekonomike. Te kjo ka kushte për zhvillimin e bujqësís, pemëtarís, blegtorís, pylltarís, xehtarís dhe industrís. Por, me gjithë këto kushte të përshtatshëme, në shtetin e vjetër kapitalist të Jugosllavís këto degë ekonomike nuk ishin të zhvillueme. Përveç kësaj, krejt ekonomija e jonë pësoi dhe shum dame të mëdha në kohën e pushtimit anmiqsuer në luftën e kalueme. Prandej sod përpiqemi me e përparue dhe me i zhvillue të gjitha këto degë ekonomike, në mënyrë që njerëzit të jetojnë sa mâ mirë me mundin e tyne. Për t'ia mbërrijtë kësaj u shtrënguem me bâ shum ndryshime të mëdha.

Mâ parë zbatuem reformën agrare. Me këtê reformë u zhdukën të gjitha pronat e mëdha të zotnijve dhe toka u nda katundarëve që nuk kanë pasë tokë, por që punojshin mâ parë si mëditësa tokën e pronarëve të mëdhej — zotnijve, tue jetue vetë shum keq. Te ne nuk ka mâ pronarë të mëdhej tokash. Përpara këta kishin sipërfaqe të mëdha tokë pune. Këtê nuk e kanë pasë punue vetë. Mirëpo tash të na toka u takon vetëm atyne që e punojnë. Mandej te na të gjitha pasunít (xeheroret, ujnat mjeksore, fabrikat, komunikacioni) u shpallën për pasuni të përgjithshëme popullore. Xeheroret e fabrikat nuk mund të jenë mâ pronë e nji njeriu — kapitalist, dhe ai prej tyne të marrë fitime të mëdha e gjithshka në kurriz të punëtorëve, të cilët punojnë e jetojnë prej mëditjeve të vogla, që u cakton kapitalisti. Krejt këto u janë dorëzue vetë punëtorëve, prandej të gjithëve atyne që punojnë, u takon edhe fitimi që kanë nga puna e tyne.

Në fund, te na u vû edhe plani n'ekonomí. Kjo don të thotë, se u vû rregulli. Nuk vyen kurrgjâ kur punohet shkel e shko. Për çdo gjâ duhet me mendue mâ parë mirë, me bâ plan pune, e mandej me punue simbas atij plani. Kështu, qysh në fillim caktohet se çka âsht me randësí të dorës së parë e çka âsht e dorës së dytë; çka duhet dhe ku mund të bâhet, e ku nuk mund të bâhet, çka duhet me punue, që t'ardhunat e punës të jenë mâ të mëdha dhe të na sjellin dobina mâ të shumta; ku duhet me ndërtue fabrikën, etj. Në këtê mënyrë vendi përparon vazhdimisht. Këso pune me plan mund të bâhet vetëm në sociali-

zëm, kurse në kapitalizëm mbretnon parregullsija n'ekonomí, mbassi çdo kapitalist punon si i vjen atij për shtat, e jo si âsht në dobí të popullit.

DEGËT EKONOMIKE TË REPUBLIKËS POPULLORE TË SËRBIS

Bujqësija

Republika Popullore e Sërbís ka kushte shum të përshtatshëme për bujqësí. Ajo ka sipërfaqe toke të mëdha për punë dhe mjaft pjellore. Toka mâ pjellore gjindet nëpër fushat e mëdha e nëpër luginat, përshembull, në Vojvodinë, Posavinë, Pomoravlje, Kosovë e Metohí. Por, në Republikën Popullore të Sërbís punohet dhe toka bregore e përveç kësaj edhe shpatet e maleve të vogla.

Prodhimet kryesore bujqësore në radhë të parë janë misri e gruni. Drithnat tjerë: elbi, thekna, tërshâna etj. mbillen mâ pak. Mbillen shum edhe perimet, sidomos fasuli, patatja, lakna e bardhë, specat dhe domatet. Ndër bimët industriale mbiellen mâ shum rrepa e sheqerit, mandej kanpi, duhani, luledielli, lini, rrepa e vojit dhe kurpëna.

Në Kosovë prodhohet mâ së shumti gruni i njoftun me emnin „guni i Kosovës". Kurse në Metohí prodhohet me shumicë misri e perimet.

Të korrat mâ të mira i jep Vojvodina.

Lavrimi i tokës nuk bâhet njilloj gjithkund: dikund âsht modern, i mekanizuem, kurse dikund i mbrapambetun (primitiv). Dikund, si për shembull, në Vojvodinë përdoren maqina moderne (traktorat, maqinat mbjellëse, maqinat korrëse e fshise), kurse në disa vende tjera malore katundarët përdorin endè parmendën e drunit, me të cilën punojnë vështirë. Edhe plehnimi i tokës nuk bâhet gjithkund e rregullisht. Toka i ushqen bimët, por me kohë ajo e humb ushqimin që ka. Prandej, te ajo ushqimi duhet të përtrîhet. Kjo punë bâhet me anë të plehnimit. Po të mos plehnohet toka të mbjellunat nuk kanë ushqim të mjaftueshëm dhe t'ardhunat e tyne janë të pakta.

Për me shkue bujqësija te ne përpara, po merren masa të ndryshëme. Kështu për shembull, fabrikat t'ona po ndërtojnë sa mâ shum vegla moderne bujqësore për katundarët. Po ndërtohen edhe fabrika për përpunimin e plehut artificial. Në nj'anë thahen viset me këneta, ndërsa n'anën tjetër ndërtohen kanale, me anë të të cilave çohet ujët prej lumejve dhe ujiten fushat, kur âsht nevoja. Por mâ randësi ka formimi i kooperativave. Nëpër kooperativa bashkohen shum familje katundare. Kështu sajohen sipërfaqe të mëdha toke buke, ku munden me u përdorë maqina lavruese, të cilat nuk âsht e mundun me u përdorë në pasunít mâ të vogla. Me këtê punë e me forca të bashkueme, fitohet mâ tepër; katundarët kanë t'ardhuna mâ të mëdha, e natyrisht jetojnë edhe mâ mirë. Mâ shum kooperativa katundare të punës ka në Vojvodinë.

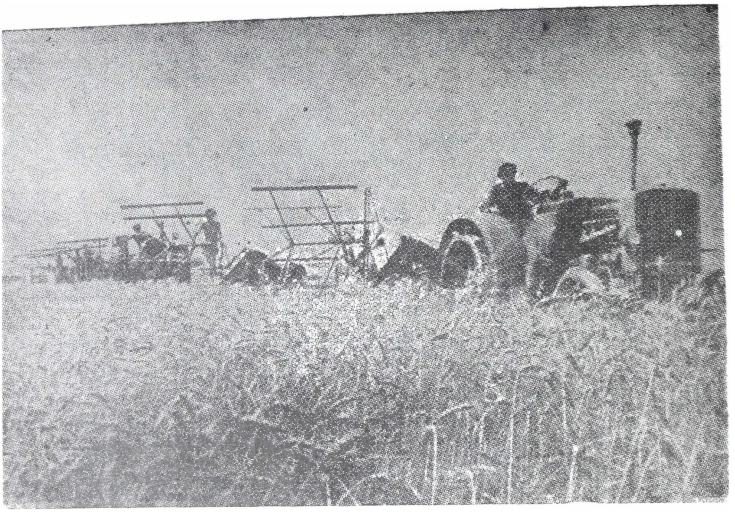

Të korrunat në Vojvodinë

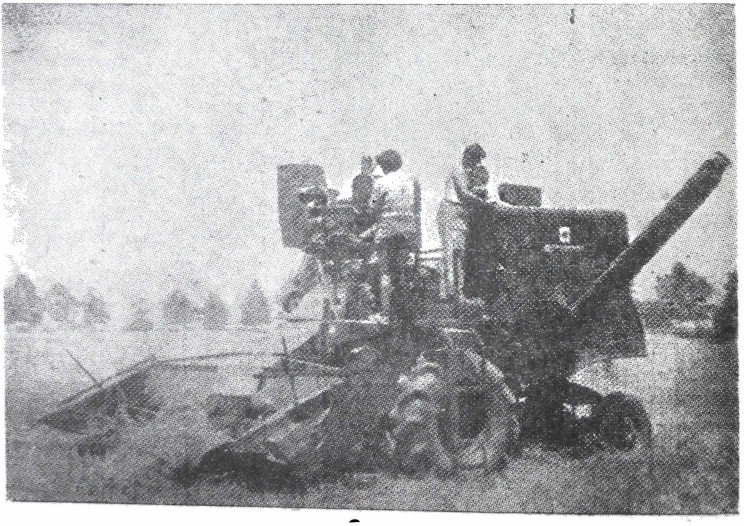

Kombajni, maqina mâ e re në fushat e Vojvodinës. Kjo maqinë korr e fshinë në nji kohë

PEMËTARIJA

Republika Populloré e Sërbís ka kushte të përshtatshëme për rritjen e pemëve. Për pemëtari janë të përshtatshëme sidomos viset bregore e kodrinat. Rriten pemë gjithfarësh: kumbullat, mollat, dardhat, ftojt, qershijat, vishnjet, kajsít, arrat, pjeshkat etj.

Pemishte mollash në rrethinën e Prokuples

Nga pemët t'ona randësi mâ të madhe ka kumbulla e Pozhegut „pozhegaça". Ajo asht pemë shum e shijshëme dhe e ushqyeshëme kur âsht e freskтë; por, përveç kësaj, ajo teret e mandej shërben për me bâ kompostë, pekmez e reçel, si dhe për me pjekë raki. Kumbullishtat mâ të mira gjinden në pjesën veriperëndimore të Sërbís, sidomos rreth Valevës e Pozhegës; por asosh ka mjaft edhe në Shumadí e nëpër viset tjera si në Metohí.

Mollat mâ të mira rriten në luginën e Moravës jugore, afër Çaçakut, Pozhegës e Kralevës dhe në Metohí ku rriten mollat e njoftuna me emnin „Buzlije". Dardhat, ftojt e pemët tjera rriten në mbarë vendin. Janë në zâ gështejat e rrethinës së Gjakovës, sidomos kajsijat e rrethinës së Suboticës, pjeshkat e rrethinës së Smederevës dhe ftojt e rrethinës së Vranjës.

Në Republikën Populloré të Sërbís rriten me shumicë edhe hardhija. Vneshtat t'ona japin rrush shum të mirë për haje, por edhe rrush tepër t'ambël për venë. Viset mâ të përmenduna me vneshta janë Krajina e Negotinit, Zhupa afër Aleksandrovcit, Shumadija rreth Arangje-

llovcit, Vojvodina rreth Vërshacit, Bella Cërkvës, Subboticës, Frushka Gorës, rrethina e Smederevës, rrethina e Rahovecit dhe e Prizrenit dhe shum vendeve tjera (Nishit, Vllasotincës, Prokuples).

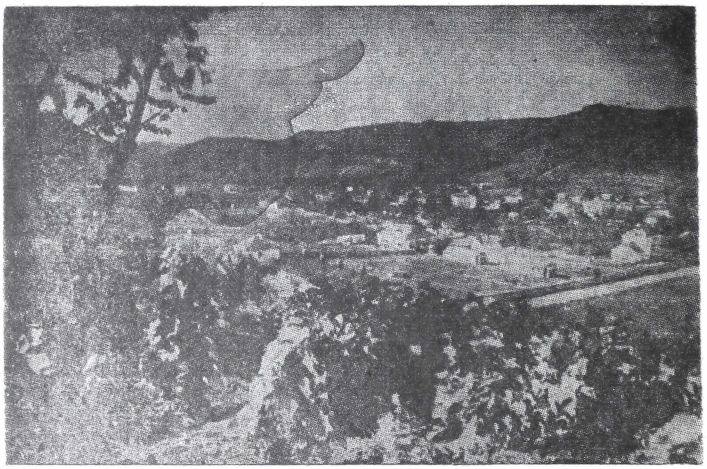

Vneshtat në Zhupë (Aleksandrovc)

Mbas shlirimit, midis Prizrenit e Rahovecit âsht hapë nji vneshtë e re, e quejtun me emnin „Landovica", e cila âsht ndër vneshtat mâ të mëdha në Jugosllavi.

Për me përparue dhe pemëtarija, janë çelë fidanishtet në shum vende, në të cilat prodhohen fidane llojesh mâ të mira dhe u jepen pemëtarëve për me i mbjellë. Përveç kësaj, fabrikat t'ona prodhojnë të gjitha mjetet që shërbejnë për mbrojtjen e pemëve prej shum damtuesave.

PYLLTARIJA

Në Republikën Popullore të Sërbís ka mjaft pyje, por këto nuk mjaftojnë. Kjo gjâ ndodh, mbassi mâ përpara pyjet t'ona janë pré dhe farue pa mëshirë. Po kështu janë farue edhe pyjet e mëdha të dikurshëme në Shumadí, e cila prej tyne muer edhe emnin që ka sod. Prandej pra, prej këtij damtimi, në Republikën Popullore të Sërbís ka edhe mjaft vende të xhveshuna. Kur bien shinat ose kur shkrîhet bora, prej këtyne vendeve të xhveshuna vërshojnë ujnat me tërbim të madh teposhtë, grryejnë dheun e shkatrrojnë arat e punueme për rreth. Atëherë shkaktohen dame shum të mëdha.

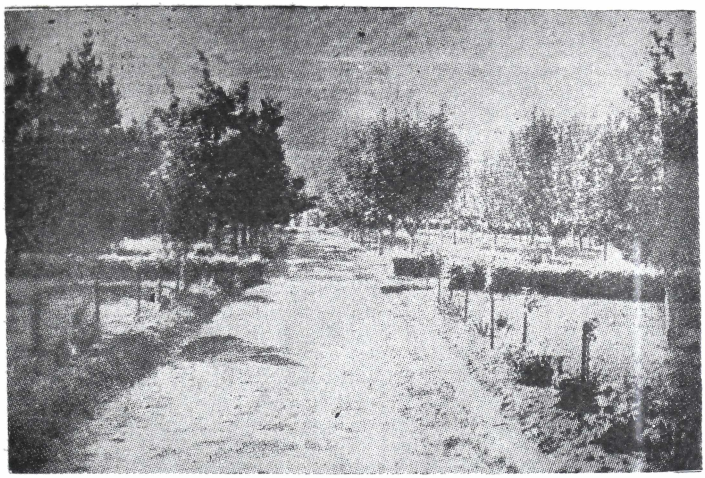

Nji pemishte në rrethin e Prizrenit

Për me i pengue të gjitha këto, te ne âsht e ndalueme premja e pamëshirshëme e pyjeve. Tash mund të préhen vetëm drûjt e vjetër, e në vend të tyne duhet me mbëltue drûj të rij. Përveç kësaj te ne janë pyllzue gjithnji me shumicë edhe vendet e xhveshuna, e kështu nëpër shum vende kësodore kanë fillue tashmâ me u rritë pyje të reja. Në nji kohë, popullit po i shpjegohet vazhdimisht për damin e madh që mund të bâhet, nëqoftëse pyjet priten e se çfarë të këqijash na vijnë prej kësaj pune të pamirë. Në Republikën Popullore të Sërbís ka mâ tepër pyje, gjethramëse, kurse ka mâ pak pyje rrëshinore.

Viset malore janë mbulue me pyje tepër. Te ato gjinden pyjet mâ të shumta e mâ të mira, sidomos në pjesën verilindore të Sërbís. Në Kosovë-Metohí vendet mâ të pasuna me pyje janë malet e Pejës e të Sharit. Në Vojvodinë ka mâ pak pyje se kudo.

BLEGTORIJA

Gjât' e gjalla rriten nëpër të gjitha viset e RP të Sërbís. Prandej, këtu blegtorija âsht degë ekonomike me randësí të madhe. Mirëpo, blegtorija gjatë kohës kur vendi i ynë u pushtue prej anmikut, në luftën e kalueme. pësoi dame të mëdha, sepse anmiku muer shum gjâ të gjallë prej popullit. Dishka e preu e nji pjesë e qiti jashtë vendit t'onë. Por, me përpjekjet që bani populli i ynë, blegtorija tash u përtrî mirë.

Te ne rriten mâ tepër dhent, gjedhët, kuajt e thijt. Të rritunit e mbajtja e dhive âsht ndalue te ne, mbassî ato brejnë filizat e drujt e rij të pyjeve e kështu pengojnë rritjen e pyjeve të reja.

Gjât'e gjalla mâ të mira gjinden në Vojvodinë, mbassi atje ka mjaft ushqim për kafshët. Në Vojvodinë rriten sidomos lopë të mira, kuaj e thij. Gjâ të mira rriten edhe nëpër viset tjera, sidomos në Pomoravle, Posavinë; Maçvë, Shumadí e Kosovë-Metohí, ku rriten lopët e racës shum të mirë me qyme të kuqe. Për rritjen e dhenve janë të përshtatshëme sidomos kullosat e gjana malore, të mbulueme me bar të njomë e t'erandshëm. Kullosa kësofare ka në Kopaonik, Stara Pllaninë, Zllatibor, Shar e nëpër shum male tjera.

Rritja e dheneve në Sërbi (kullosë malore)

Prodhimet blegtorale: tambli, mishi, lëkura e leshi janë shum të randësishëme. Ato shërbejnë për ushqim (tambli, mishi), e për veshmbathje (lëkura, leshi). Prodhimet blegtorale i përpunojnë edhe vetë ata që mbajnë gjâ të gjallë, sidomos tamblin, prej të cilit nxjerrin djathin, kajmakun dhe tëlynin. Por, ne kemi edhe plot fabrika, nëpër të cilat përpunohet tambli, mishi, lëkurat e leshi.

Për me përparue blegtorín, blihen lloje të mira gjâsh të gjalla, të cilat i jepen popullit për shumzim. Te ne janë çelë edhe ambulanca për mjekim të kafshëve të sëmunda, kurse blegtorët këshillohen shpesh se si duhet me i rritë gjân e gjallë mâ mirë, që ato të jenë të shëndosha e të mbara, e në këtê mënyrë edhe mâ të dobishëme.

SHPEZËTARIJA

Në Republikën Popullore të Sërbís rriten edhe shpezët: pulat, misëroket, rosat e patat.

Shpezët mâ të mira i ka Vojvodina, sidomos rosat dhe patat. Edhe prej shpezëve kemi dobí të madhe, mbassi prej tyne marrim mishin dhe vét, kurse puplat e patave shërbejnë për me mbushë shtrojet e përkresat.

Kushtet për rritjen e shpezëve te ne janë shum të përshtatshëme, sepse kemi mjaft kullosa dhe ushqime kokrash. Prandej bâhen përpjekje që rritjes së shpezëve t'i jepet edhe mâ tepër randësi.

BLETARIJA

Edhe pse në Republikën Popullore të Sërbís ka nëpër livadhe, pyje e pemishte plot lule mjaltdhanëse (akasje, blíj), rritja e bletëve prapsepràp nuk âsht e zhvillueme sa duhet. Kjo gjâ âsht dam për né, mbassi bletët na japin mjaltin e dyllin, por ndihmojnë gjithashtu edhe për frytnimin e pemëve. Mjalti âsht ushqim tepër i shijshëm dhe i fortë, ndërsa dylli shërben për përpunime të ndryshëme nëpër fabrika; për shembull, në fabrikat e barnave. Prandej pushteti populluer përpiqet që bletarija të përhapet sa mâ shum. Për këtê gjâ hapen dhe kurse, në të cilat mësohet se si rriten bletët. Në sajë të kësaj pune, numri i bletarëve t'anë rritet gjithënji mâ tepër.

MËNDAFSHTARIJA

Edhe krymbi i mëndafshit, që jep mëndafshin për pëlhura tepër të mira, te ne rritet me pakicë. Për t'ushqyemit e krymbit të mëndafshit shërbejnë gjethet e manave të bardhë. Prandej, krymbi i mëndafshit rritet mâ shum nëpër viset në të cilat ka shum mana. Kësi vendi, për shembull, âsht Vojvodina, e vend ku ka dishka mâ pak âsht Pomoravla e Metohija. Mbassi me rritjen e krymbit të mëndafshit mund të merren edhe fëmija, pleqt e invalidët, që nuk mund të punojnë punë të randa në fushë, pushteti populluer përpiqet që mëndafshtarija të përhapet mâ tepër te ne.

PESHKATARIJA

Lumejt e Republikës Popullore të Sërbís kanë peshq me shumicë. Prandej, peshkatarija te ne âsht degë e randësishëme ekonomike. Peshkatarija âsht mâ e zhvillueme nëpër lumejt e mëdhej: në Danub, Savë, Tisë e Moravë. Mâ shpesh gjuhet krapi, siluri (somi), mlyshi, blini, dhe shum peshq tjerë t'imtë .Nëpër lumejt malorë zêhen peshq shum të shijshëm si trofta e salma; por, ka edhe peshq tjerë.

Peshkimi në Danub afër Apatinit

Peshkatarija âsht degë e randësishëme ekonomike, sepse ajo siguron sasina të mëdha peshqish, të cilët shërbejnë si ushqim i mirë. Prandej pushteti populluer e ndihmon zhvillimin e peshkatarís. Ai blen mjete moderne për peshkim dhe ua jep peshkatarëve, të cilët bashkohen nëpër kooperativa, e që kështu të bashkuem të munden me i çfrytëzue sa mâ mirë mjetet e peshkimit. Përveç kësaj, pushteti populluer pengon çfarimin e pamëshirshëm të peshqve, për shembull të hudhunit e dinamitit nëpër lumej, sepse n'atê mënyrë vriten sasina të mëdha peshqish të rij, e kështu munden me u çfarue krejt peshqit, po të peshkohet kësisoji. Përveç kësaj, prej akvariumeve artificiale lëshohen nëpër lumej sasina të mëdha peshqish të vegjël. Në këtê mënyrë përtrihen peshqit e lumejve që janë gjujtë e çfarue mâ parë pa kurrfarë mëshire. Akvariumi mâ i madh artificial gjindet në Banat, në rrethinën e Zrenjaninit.

XEHTARIJA

Republika Popullore e Sërbís ka shum visare xehesh të gjithfarshëme. Ajo âsht vendi mâ i pasun me xehe në mbarë Republikën Federative Popullore të Jugosllavís. Këtu ka rem, bakër, plumb, xing, hekur, argjent, ar etj.

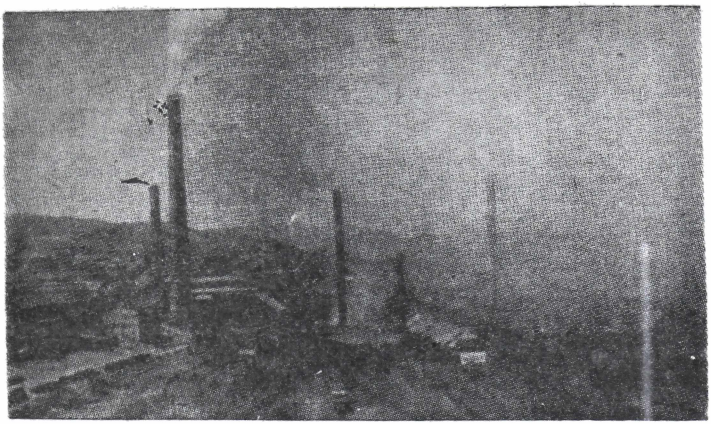

Ngarkesa e xehes në Bor

Ajo ka sidomos shum thëngjill. Thëngjilli shërben për landë djegëse nëpër fabrikat, centralet elektrike, për me ndezë lokomotivat dhe anijet, për zjarm nëpër shtëpija e për me u përpunue nëpër fabrika. Prej krejt këtyne dobinave, shifet qartë se sa i randësishëm dhe se sa shum i nevojshëm âsht thëngjilli për njerëzit.

Krahinat që kanë mâ shum thëngjill në Republikën Popullore të Sërbís janë ato rreth lumejve Timok, Moravë, Ibër dhe Kollubare, e mandej edhe Fusha e Kosovës.

Remi dhe ari nxirren në xeheroren e përmendun të Borit, në rrethinën e qytetit Zajeçar, mandej në Majdanpek, rreth burimeve të lumit Peka. Bori âsht nji xeherore shum e madhe dhe e përmendun.

Plumbi dhe zingu nxjerren në shum vende, por me zing âsht mâ e pasun xeherorja e Trepçes në Kosovë, në rrethinën e qytetit Mitrovicë të Kosovës. Në Trepçë nxirret edhe argjenti.

Plumbi dhe zingu nxirren edhe në xeheroret Novo Bërdo dhe n'Ajvali, afër Prishtinës, Kizhnicë (Janjevë). Në Krahinën e Kosovë-Metohís ka edhe xeherore tjera, prej të cilavet nxirret thëngjilli, magnezi, kromi etj. Xeheroret e përmenduna të thëngjillit janë: Kosova, Krushevci, Bellaçevci, Sllatina, Bosceja, Sibovci etj. Magnezi nxirret në Golesh dhe kromi në Devë afër Gjakovës.

Në rrethinën e Krupnjas nxirret antimoni, që shërben për lapsa dhe për derdhjen e germave të shtypshkronjës, kurse në rrethinën e Surdullicës nxirret molidbeni, që shërben për përpunimin e çelikut shum të fortë.

Hekur ka në Kopaonik dhe në Rudnik. Në Frushka Gorë, Ralë e Popovo ka gurë, prej të cilëve mbarohet çimenti; në Shumadí rreth Arangjellovcit ka argjil, prej të cilit bâhet porcelani, kurse në malin Vençac ka mermer të bukur të bardhë. Në Republikën Popullore të Sërbís ka dhe shum xehe tjera, nëpër vise të ndryshëme.

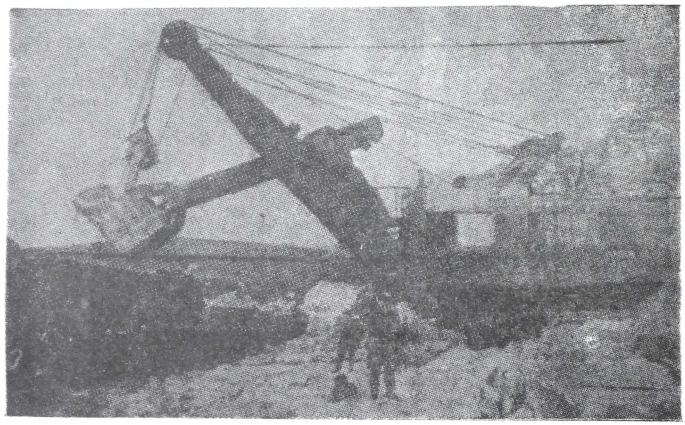

Xeherorja e remit në Bor

Të gjitha xeheroret në Republikën Popullore të Sërbís janë pasuní e përgjithshëme popullore. Ato nuk janë mâ pronë e disa kapitalistave, qofshin vendas ose të huej, të cilët kanë qenë pasunue mâ parë në kurriz të xehtarëve. Sod xeheroret drejtohen prej xehtarëve. Ata punojnë nëpër xeherore dhe fitimin e përdorin për jetesën mâ të mirë të tyne dhe të familjeve të tyne

BANJAT DHE UJNAT MJEKUESE

Në Republikën Popullore të Sërbís ka dhe shum banja e ujna mjekuese. Ato janë shum të randësishëme, sepse shërbejnë për mjekimin e njerëzve punuesa të sëmundë, si dhe për pushim e këndellje të njerëzve t'anë.

Ndër banjat e shumta të Sërbís mâ të përmendunat janë këto: *Banja e Vërnjaçit* dhe e *Matarugës* në luginën e Moravës perëndimore, ajo e *Ribarës* nën malin Jastrebac, e *Vranjës* në rrethinën e Vranjës, e *Nishit* në rrethinën e Nishit, e *Bukovikut* në rrethinën e Arangjellovcit dhe ajo e *Kovilaçës* në rrethinën e Llloznicës.

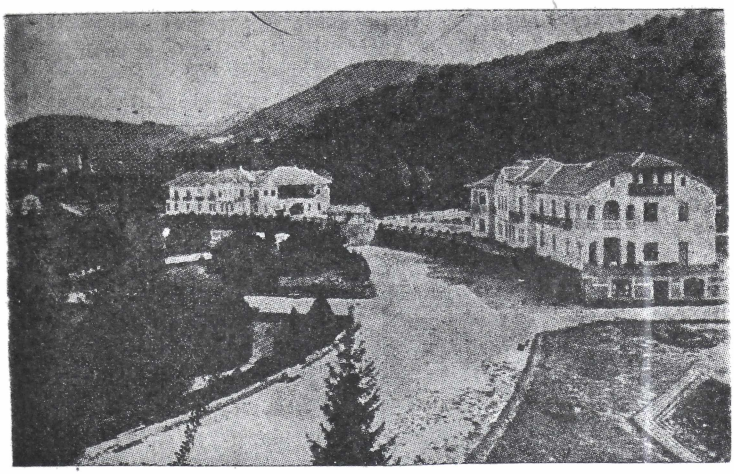

Banja e Kovilaçës

Edhe në Kosovë-Metohí ka banja mjekuese. Këto janë banja e Pejës, afër Pejës dhe banja e Mitrovicës afër Mitrovicës.

Dikur, në Jugosllavín kapitaliste, banjat shërbejshin për me kalue kohën te ato pasanikët. Sod, në Jugosllavín socialiste, te ato shkojnë për me u shërue e me u këndellë njerëzit t'anë punuesa, që kanë pushim vjetuer të paguem, e që këtê pushim s'e kanë gëzue kurr mâ parë.

PUNIMET SHTËPIJAKE

Shum prodhime natyrore njeriu nuk mundet me i përdorë ashtu si janë në natyrë, por duhet me i përpunue. Ai duhet të përgatisë për vehte ushqimin dhe të mbarojë shum sende që i nevojiten.

Në Republikën Popullore të Sërbís populli përballon nji pjesë të nevojave të veta me gjana të përpunueme, të cilat i përpunojnë vetë antarët e familjes nëpër shtëpijat e tyne. Prandej, kjo gjâ quhet mjeshtërí shtëpijake. Kështu, për shembull, shum familje te ne, sidomos ato katundare, endin pëlhura e tesha etj. Qylymat e Pirotit e të Metohís janë të përmendun shum për larat e tyne të bukura dhe pse qëndrojnë mâ tepër. Në Kosovë mjeshtrija mâ e përmendun âsht qëndisja e bukur, e njoftun me emnin qëndisja e Kosovës.

Përveç kësaj, nëpër shtëpija përpunohet tambli e bâhet djathi, kajmaku e tëlyni; teret mishi e ushuja, teren kumbullat, mollat e dardhat; piqet rakija, nxirret vena, bâhen sende gjithfarësh prej druni, lëkure e guri etj.

Disa prodhime mjeshtërísh shtëpijake përmenden për cilësín e tyne, si për shembull kaçkavalli i Pirotit e i Sharit, djathi i Sjenicës, pëlhurat e Prizrenit, qëndisjet e Kosovës etj.

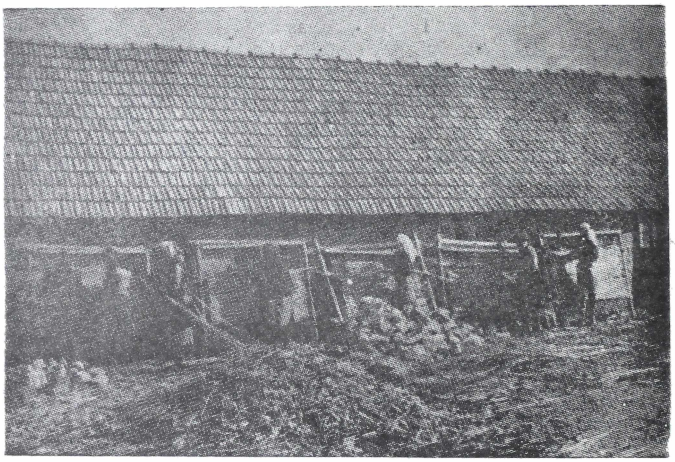

Kooperativa për thurjen e hasrave në rrethinën e Pançevës

ZEJTARIJA

Nji pjesë e nevojave të veta populli i ynë i përballon me punimet e zejtarëve. Zejtarët janë njerëz t'aftë për punimin e disa sendeve. Ata përdorin nganjiherë për punë edhe disa maqina mâ të vogla. Te ne ka shum zejtarë, të cilët merren me punë gjithfarësh. Kështu kemi këpucarë, opangarë, rrobaqepësa, farkëtarë, teneqepunuesa, qerrepunuesa, muratorë, furrtarë etj.

Në Kosovë-Metohí janë ruejtë zejet e vjetra të argjentarís. Këto janë zhvillue sidomos në Prizren, mandej në Gjakovë, Janjevë, Pejë dhe Prishtinë. Argjentarët t'anë punojnë sende shum të bukura prej argjenti, si unaza, gjerdana, vathë, bylyzykë, tabakera etj.

Tash zejtarët e vendit t'onë bashkohen nëpër kooperativa. Këtyne kooperativave shteti u ndihmon dhe i pajis me maqina. Në këtê mënyrë prodhimtarija âsht mâ e shpejtë, mâ e mirë dhe mâ e lirë.

INDUSTRIJA

Me fjalën industrí na kuptojmë fabrikat. Nëpër fabrika punohet gati krejt me anë të maqinave, të cilat i drejtojnë punëtorët. Ka fabrika të mëdha e të vogla, por ka edhe asosh shum të mëdha, nëpër të cilat punojnë

nji numër shum i madh punëtorësh. Nëpër fabrikat prodhohet mâ shpejt dhe për nevoja gjithfarësh. Prandej, prodhimet e fabrikave janë gjithmonë mâ të lira. Fabrikat prodhojnë dhe nji shumicë prodhimesh të ndryshëme, të cilat nuk mund t'i prodhojnë as zejtarija e as mjeshtërínat shtëpijake. Fabrikat janë të randësishëme, sepse te ato mund të gjejnë punë shum njerëz. Herët te ne nuk kishte fabrika të mjaftueshëme. Prandej, prodhimet t'ona (xehet, prodhimet bujqësore, drût etj.) ua kemi shitë lirë shteteve tjera. Këto shtete i përpunojshin nëpër fabrikat e tyne prodhimet t'ona të papërpunueme (landët e para) e mandej na i blejshim prej tyne prodhimet e fabrikave me çmime shum të shtrejta. Kjo punë na ka prû dame të mëdha, se, përveç kësaj, për njerëzit t'anë atëhere nuk ka pasë as punë të mjaftueshëme.

Për këtê arsye pushteti i ynë populluer përpiqet që në Republikën Popopullore të Sërbís, si dhe nëpër republikat tjera motra, të ndërtojë industrín sa mâ të fortë. Kjo punë quhet **industrializim.**

Për fabrika duhet shum landë djegëse, para së gjithash thëngjill. Mirëpo ky e shtrejton mjaft prodhimin e tyne. Prandej që prodhimi të jetë mâ i lirë, pushteti populluer përpiqet që të përdoret sa mâ shum fuqija elektrike për lëvizjen e maqinave nëpër fabrika, e sidomos ajo që prodhojnë centralet elektrike të ndërtueme nëpër lumejt t'anë.

Nëpër këto centrale nuk shpenzohet thëngjill, por maqinat i lëviz uji, dhe në këtê mënyrë prodhohet elektriku. Kështu pra fuqija elektrike e prodhueme kësisoji âsht shum e lirë. Ajo mandej me anë të largpërçuesave (telave) përçohet nëpër fabrika për me lëvizë maqinat; nëpër qytete e katunde për ndriçim, për nxehtësí etj. Në këtê mënyrë prej kësaj fuqije të lirë elektrike kemi dobina shum të mëdha. Centralet elektrike me ujë quhen *hidrocentrale.* Por, ka edhe centrale elektrike, ku përdoret thëngjilli. Këto centrale quhen *termocentrale* (Vreoc, Kostolac etj.).

Ne kemi ndërtue në vendin t'onë plot centrale elektrike me ujë e thëngjill e së shpejti do të kryejmë edhe disa sosh shum të mëdha. Hidrocentralet t'ona mâ të mëdha në ndërtim e sipër janë: ajo në Zvornik mbi lumin Drina, në Ovçar—Banjë mbi lumin Morava perëndimore dhe në Surdullicë mbi lumin Vërlla. Puna për ndërtimin e centraleve elektrike quhet *elektrifikim.*

Prej të gjitha këtyne gjanave pushteti i ynë populluer kujdeset sod sidomos që të bâhet mâ mirë industrializimi dhe elektrifimi i vendit t'onë.

Sod në Republikën Popullore të Sërbís ka shum fabrika, por po ndërtohen edhe tjera të reja.

Shkrijatoret mâ të mëdha në R. P. të Sërbís janë Bori, afër Zajeçarit dhe Trepça, afër Mitrovicës së Kosovës.

Por, në shum vende edhe ne kemi fabrika për përpunim të metaleve dhe të shum prodhimeve të ndryshëme metalike (maqina, ura, lokomotiva, vagona, furra, motora). Mâ të randësishmet janë në Beograd, Smederevë, Pallankë, Krushevc dhe Kralevë. Sidomos dallohet mâ shum fabrika e ré e madhe e maqinave „Ivo Lolla Ribar" në Zheleznik.

Ne kemi mjaft edhe *fabrika tekstili,* të cilat përpunojnë pëlhura gjithfarësh: në Beograd, Zemun, Paraqin, Nish, Leskovc, Kullë dhe në Novi Sad. Mbas shlirimit edhe në Prishtinë âsht ndërtue nji fabrikë tjerrëse.

Në Kosovë-Metohí ka edhe fabrika tjera të ndryshëme, si fabrika e orendive dhe e vojit në Ferizaj, fabrika e dërrasave në Mitrovicë e Pejë, fabrika moderne e tullave dhe e tjegullave në Prishtinë.

Në Beograd, Qupri, Zrenjanin, Novi Vërbas dhe Cërvenkë kemi *fabrika sheqeri,* të cilat përpunojnë sheqerin prej rrepës së sheqerit.

Në shum vende kemi edhe fabrika *për konzervimin dhe përpunimin e pemëve dhe të perimeve,* por fabrikat t'ona mâ të mëdha për përpunimin e mishit janë në Svetozarevë, Velika Pllanë, Suboticë e Shidë.

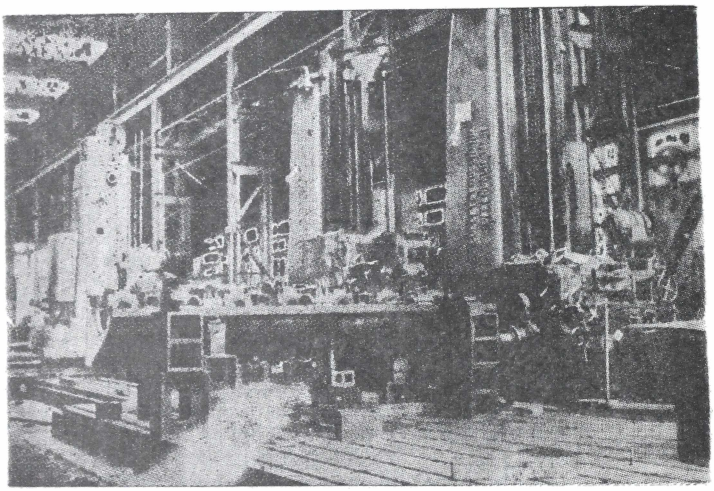

Fabrika „Ivo Llolla Ribar" në Zheleznik afër Beogradit

Në Nish ka nji fabrikë të madhe *të duhanit,* si dhe nji fabrikë të madhe për ndërtimin e pjesëve për aparate radiosh dhe rentgenash, kurse në Beograd gjindet fabrika për ndërtimin e vet aparatave të radios.

Fabrika të mëdha për sende kimike kemi në Shabac, Suboticë e Krushevc, kurse fabrika çimenti në Beoçin, Popovc e Gjeneral Jankoviq. Kemi gjithashtu edhe shum fabrika tjera: të qelqit, porcellanit, letrës, barnave, sapunit etj.

Të gjitha fabrikat e Republikës Popullore të Sërbís u janë dhanë vetë punëtorëve për me i drejtue. Teprija e punës (fitimi) u takon punëtorëve, e jo njeriut-kapitalist, sikurse ka ndodhë dikur moti. Prandej, punëtorët jetojnë tash shum mâ mirë dhe punojnë në kushtet shum të mira. Punëtorinat tash janë të mëdha, të ndriçueme dhe të pastra. Rreth fabrikave janë ndërtue banesa të mira për punëtorët. Janë ndërtue edhe shkolla për fëmijt e punëtorëve, shtëpija kulture, biblioteka e ambulanca për të sëmundët Vendbanimet e punëtorëve rregullohen gjithnji mâ mirë, që jetesa te ato të jetë sa mâ e mirë e mâ e kandshëme.

KOMUNIKACIONI

Komunikacioni në Republikën Popullore të Sërbís âsht shum i gjallë dhe bâhet me mjete gjithfarësh.

Kështu, komunikacioni n'ujë bâhet nëpër Savë, Danub e Tisë. Nëpër këta lumej lundrojnë avulloret që bartin mallnat dhe udhëtarët.

Komunikacioni hekurudhuer bâhet me anë të hekurudhave, të cilat

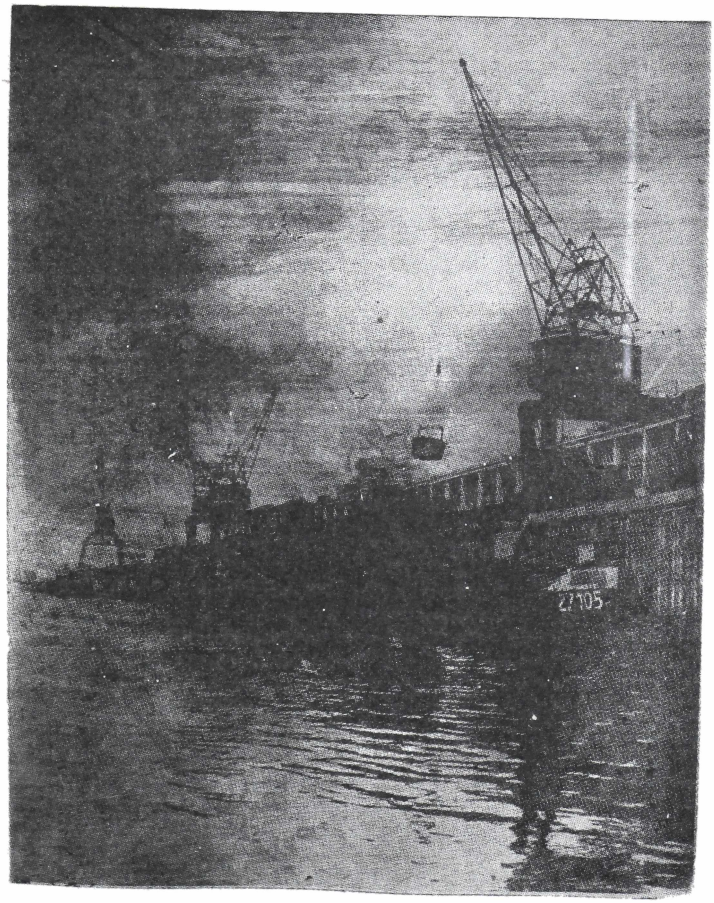

Limani për mallna në lumin Savë afër **Beogradit**

lidhin pjesë të ndryshëme të shtetit t'onë. Kryqëzimi kryesuer i hekurudhave âsht Beogradi, mandej mbas tij janë Nishi, Novi Sadi e Fusha e Kosovës.

Prej Beogradit shkon kah jugu hekurudha kryesore nëpër luginën e Moravës për në Nish, Leskovc, Vranjë, mandej për në Shkup, në Republikën Popullore të Maqedonís. Prej kësaj hekurudhe në Nish ndahen disa hekurudha tjera. Njana shkon për Pirot e mandej vazhdon për Bullgarí, tjetra për Knjazhevc. Zajeçar e Negotin, kurse e treta nëpër Prokuple për në Prishtinë, Pejë e Fushë Kosovë (në Kosovë e Metohí).

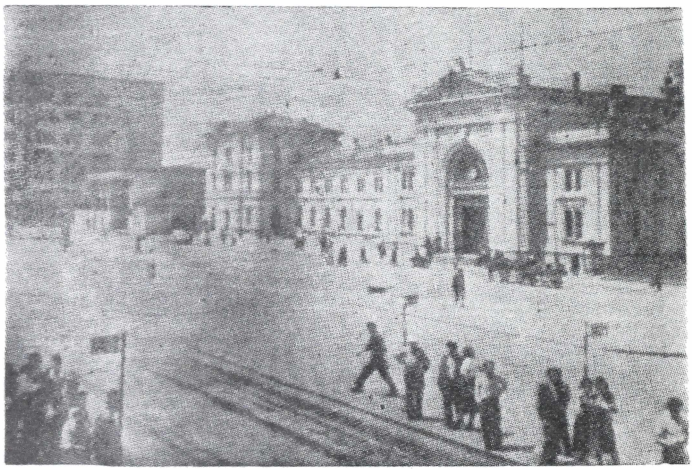

Stacioni hekurudhuer në Beograd

Hekurudha tjetër që shkon prej Beogradit kah jugu âsht ajo që kalon nëpër Kragujevc, Kralevë, Mitrovicë të Kosovës, Fushë Kosovë, Ferizaj e nëpër Grykën e Kaçanikut shkon për Shkup.

Hekurudha e tretë jugore shkon prej Beogradi nëpër Obrenovc, Gornji Millanovc, Çaçak e Titovo Uzhice për në Republikën Popullore të Bosnjës e Hercegovinës, për në Republikën Popullore të Malit të Zi e mandej vazhdon deri në det.

Hekurudha kryesore që shkon kah veriu prej Beogradit drejtohet nëpër Novi Sad për Suboticë. Prej Novi Sadit hekurudhat shpërndahen nëpër të gjitha drejtimet dhe lidhin të gjitha vendet e Vojvodinës.

Përveç këtyne hekurudhave kryesore, në Republikën Popullore të Sërbís ka edhe hekurudha tjera. Por, të gjitha këto nuk mjaftojnë. Prej përparimit të madh të vendit t'onë, sidomos prej zhvillimit të madh t'industrís, na nevojiten edhe shum hekurudha tjera. Prandej, ne kemi fillue me ndërtue hekurudha të reja, prej të cilave mâ e randësishmja âsht hekurudha e madhe Beograd—Tivar. Kjo hekurudhë do të lidhë mâ shkurt Sërbín me Malin e Zi dhe me Detin Adriatik.

Komunikacioni i rrugave bâhet me automobila, kamiona, autobusa e qerre kuajsh ose qésh. Por, në Republikën Popullore të Sërbís ne kemi pak rrugë të mira; e para, sepse në të kaluemen këto rruga janë ndërtue keq dhe e dyta, sepse rrugët t'ona u shkatrruen shum gjatë luftës. Tash këto rrugë po ndreqen vazhdimisht, por po ndërtohen mb'anë tjetër edhe të reja. Te ne u ndërtue rruga e re moderne dhe e asfaltueme „Bratstvo i jedinstvo" — „Bashkim e vllaznim", e cila lidh Beogradin me Zagrebin, kryeqytetin e Republikës Popullore të Kroacís.

Në Beograd ka aerodrom të madh, prej kah nisen aeroplanat udhëtuesa, të cilët fluturojnë në drejtime të ndryshëme dhe lidhin kryeqytetin t'onë me qytete kryesore të republikave tjera e me Detin Adriatik. Komunikacioni postar âsht tepër i gjallë, kurse të gjitha vendet t'ona me randësi janë lidhë me telegraf e telefon njani me tjetrin.

Komunikacioni në Republikën Popullore të Sërbís u damtue shum keq gjatë luftës së kalueme. Hekurudhat, urat, tunelet, rrugët — të gjitha kanë qenë shkatrrue. Anmiku i asgjâsoi ose i muer me vehte të gjitha lokomotivat, anijet e vagonat. Kur ushtrija nacional-shlirimtare çliroi Atdheun, krejt vendi ishte bâ shkretinë e njimendtë.

Por, në saje të përpejkjeve të pushtetit populluer, punëtorëve dhe të mbarë popullit, u ndërtue gjithshka sikurse qe edhe mâ parë. Kjo gjâ ishte nji punë kaq e madhe dhe e randë, sa që u habit mbarë bota, kur pá se si ne i rindërtuem të gjitha aq shpejt. Nji pjesë të madhe të kësaj pune e muer përsipër rinija e jonë.

SHËNDETI POPULLUER

Pushteti populluer sod kujdeset shum për ruejtjen e shëndetit të popullit dhe për mjekimin e të sëmundëve. Kështu pra, të gjithë njerzit punuesa të vendit t'onë kanë të drejtë pa pague kurrgjâ për kujdesin mjekësuer dhe për barnat, si edhe për mjekim nëpër spitale e banja. Përveç kësaj, të gjithë njerëzit punuesa kanë të drejtë për pushim vjetuer të paguem. Këtê pushim ata munden me e kalue nëpër vendverime e vend-pushime të ndryshëme në det e në bjeshkë.

Edhe në Kosovë-Metohi — ka shum vende verimesh ku pushojnë si të rritunit ashtu edhe fëmijt. Vend-verimet mâ të përmenduna në Kosovë-Metohi janë: Deçani, Vitomirica afër Pejës, Mushutishte afër Suharekës, Kërpimeji afër Podujevës, Samodrezha afër Vuçitërnës, Gërmija afër Prishtinës, Brezovica afër Ferizajit dhe Kaçaniku.

Përveç kësaj, pushteti populluer kujdeset që të gjitha viset e atdheut t'anë të kenë mjekë e barnatore. Te ne po hapen spitale të reja, kurse grupe të ndryshme mjekësh vizitojnë vazhdimisht vise të ndryshëme, kqyrin banorët dhe mjekojnë ata që janë të sëmundë. Këshillohen gjithënji njerëzit t'anë se si duhet me mbajtë shtëpijat, për me qenë të ndritshëme, të pastra e të shëndetshëme, si t'i rrisin fëmijt e vogjël, si duhet të veprojnë kur kanë të sëmundë në shtëpí etj. Te ne ndërtohen fusha lojnash për fëmij, si dhe fusha sportive gjithfarësh për rinín. Por te ne ndihmohet shum edhe zhvillimi i sporteve të ndryshëme.

Në këtë mënyrë pushteti populluer ka përmirësue mjaft shëndetin e popullit, por për të punon endè, vazhdimisht që ai të përmirësohet gjithënji e mâ tepër.

Për ruejtjen e përmirësimin e shëndetit populluer ndihmojnë shum edhe organizatat e ndryshme të turmave, sidomos Kryqi i kuq, shoqnít e grave etj.

ARSIMI E SHKOLLAT

Para lufte në Jugosllavín e vjetër, ka pasë shum analfabeta. Njeriu analfabet âsht i verbtë, thotë populli ynë. Prandej ne mbas çlirimit jemi detyrue të luftojmë kundër kësaj së keqje. U çelën pra shum shkolla, madjè shum mâ tepër se përpara luftës. U hapën shkollat tetëvjeçare, të cilat janë të detyruem me i ndjekë medoemos të gjithë fëmijt e rritun. Janë hapë gjithashtu edhe nji numër i madh shkollash tjera: gjimnaze, shkolla tregtare, shkolla të mesme teknike, pedagogjike, ushtarake e tjera. Ka hy në fuqi dhe detyrimi shkolluer i nxanësave n'ekonomí nëpër shkolla të ndryshëme profesionale.

Shkolla mâ e naltë ku mësojnë të rijt për me u bâ mjekë, profesora, ingjinera, veterinarë etj. gjindet në Beograd. Kjo quhet Shkolla e naltë ose Univerziteti.

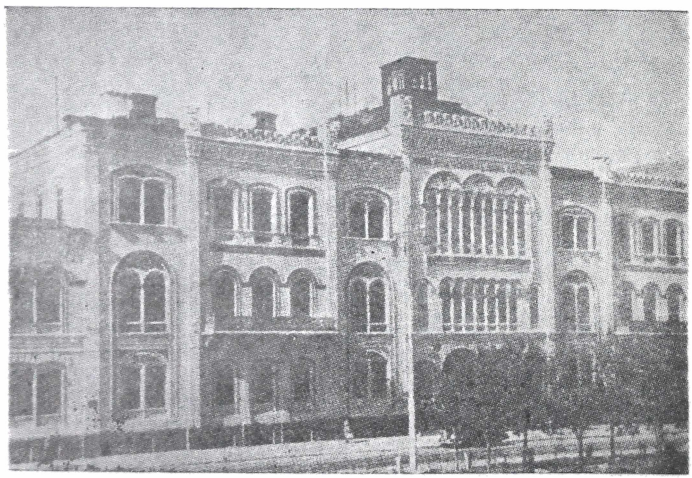

Fakulteti i filozofís (Shkolla e naltë në Beograd)

Mbassi në vendin t'onë ka qenë nji numër i madh analfabetash të rritshëm, të cilët nuk kanë mundë me u shkollue, pushteti populluer ka

çelë edhe shum kurse, në të cilat njerëzit e rritshëm dhe grát mësuen me shkrue e me lexue.

Në saje të të gjitha përpjekjeve të pushtetit populluer dhe të punëtorëve t'arsimit, sod në popullin t'onë ka mâ shum njerëz se përpara që dijnë me shkrue e me lexue. Ndërsa, numri i njerëzve me shkollë po rritet vjet për vjet edhe mâ tepër.

Pushteti populluer kujdesohet që të gjithë popujt e Jugosllavís, tue përfshi dhe pakicat kombtare, të shkollohen në gjuhën amnore.

Përveç shkollave te na u themeluen dhe shum themelata tjera, të cilat shërbejnë për arsimin e popullit: theatra, kinema, shoqní kangëtarësh e muzikore etj. U ndërtuen shum sidomos edhe shtëpija kulture, në të cilat mbahen ligjërata gjithfarësh, ku njerëzit ndëgjojnë radion, ku luejnë shah e ku jepen çfaqje të ndryshëme për njerëzit t'anë punuesa.

BANORËT

Në Republikën Popullore të Sërbís jetojnë Sërbët. Por, Sërbë ka edhe nëpër republikat tjera popullore motra. Atje ata jetojnë në pajtim e vllaznim me popujt tjerë jugosllavë.

Përveç Sërbëve, në Republikën Popullore të Sërbís ka edhe Shqiptarë, të cilët jetojnë së bashku me Sërbët, Malazezët e Turqit në Kosovë e Metohi; mandej ka Hungarezë në Vojvodinë, si dhe Vllahë në pjesën verilindore të Sërbís. Në Banatin linduer ka dhe pak Rumunë.

Këta popuj tjerë në Republikën Popullore të Sërbís jetojnë në pajtim e vllaznim me Sërbët. Ata kanë të drejtat dhe detyrat e njajta si edhe Sërbët. Fëmijt e tyne shkollohen në gjuhën e tyne amnore.

NDEJTINAT (VENDBANIMET)

Pjesa mâ e madhe e banorëve në Sërbí jetojnë nëpër katunde. Katundet rëndom janë të vogla, por ka edhe katunde të mëdha, sidomos në Vojvodinë. Pjesa mâ e vogël e popullsís jeton nëpër qytetet e vegjël e qytetet.

Qyteti mâ i madh në Republikën Popullore të Sërbís âsht *Beogradi*. Ky âsht kryeqyteti i Republikës Federative Popullore të Jugosllavís.

Beogradi gjindet në derdhjen e Savës në Danub. Ky âsht qytet i madh dhe shum i bukur. Në Beograd kà shum parqe të bukura. Parku mâ i bukur âsht *Kalemegdani*, prej kah duken pamje të bukura vendesh nga të gjitha anët, sidomos në Savë e Danub e fusha e gjanë e Vojvodinës. Në bregun e majtë të Savës, kah Zemuni, po ndërtohet Beogradi i ri. Në Kalemegdan ka shum përmendore për njerëzit t'anë mâ të përmendun — letrarët e shkencëtarët t'anë. Mbas Kalemegdanit gjindet kështjella e vjetër e Beogradit, rreth së cilës u zhvilluen beteja të mëdha në të kaluemen.

Në Beograd e në rrethinën e tij ka nji numër të madh fabrikash, në të cilat punojnë me mija punëtorë. Në këtë mënyrë Beogradi âsht vend i randësishëm industrial.

Beogradi — Terazija (qendër e qytetit)

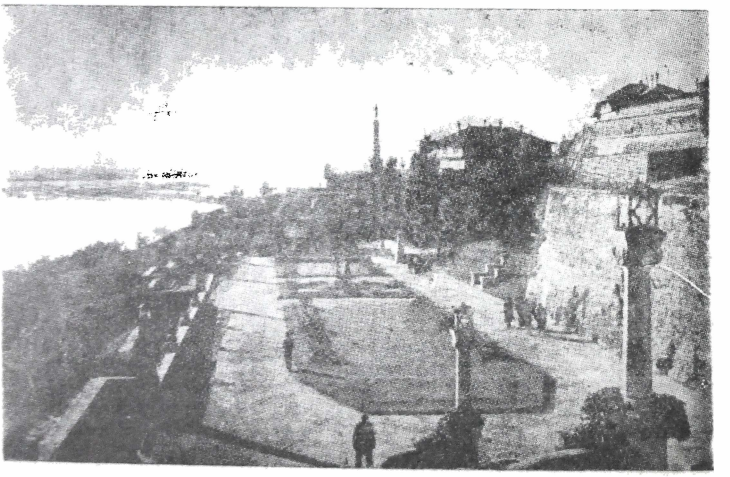

Kalemegdani mbi derdhjen e Savës në Danub

Edhe rrethina e Beogradit âsht shum e bukur. Këtu gjindet parku i madh *Topçideri* me *Koshutnjakun*. Në Koshutnjak u ndërtue qyteti i pionerëve me hekurudhën e pionerëve. Këtu pionerët t'anë kanë plot mjete për argëtim dhe për me mësue gjana të dobishëme. Jo fort larg Beogradit, në majën e malit Avalla, gjindet vorri i Trimit të panjoftun.

Në Beograd âsht selija e Kryetarit të Republikës, Josip Broz Tito. Këtu mblidhet dhe Kuvendi popullues; këtu janë edhe organet mâ të nalta të pushtetit shtetnuer. Në Beograd ka shum shkolla gjithfarësh, theatra, muzeume, biblioteka dhe themelata të ndryshëme shkencore, sikurse âsht Akademija shkencore sërbe.

Beogradi âsht qyteti mâ i madh i Republikës Popullore të Jugosllavís.

VENDET TJERA TË REPUBLIKËS POPULLORE TË SËRBIS

Në Sërbi ka edhe shum qytete tjera e shum qendra të randësishëme industriale.

Kështu pra në Posavinë vendet kryesore janë *Shabaci* e *Obrenovci*, kurse në Podrinje — *Lloznica*. Në Podunavle vendet kryesore janë *Smedereva* dhe *Negotini*. Mbi lumin Kollubarë âsht *Valeva*. Në luginën e Moravës së Madhe janë *Pozharevci, Svetozareva, Quprija* dhe *Paraqini;* në ujëmbledhësin e Moravës Perëndimore janë *Titovo Uzhice, Çaçaku, Kraleva* dhe *Krushevci*, kurse n'ujëmbledhësin e Moravës Jugore janë *Aleksinci* dhe *Vranja*. Mbi Nishavë janë *Nishi* e *Piroti*, kurse mbi Timok — *Zajeçari* dhe *Knjazhevci*. Vendi kryesuer në Shumadí âsht *Kragujevci*.

Valeva

Kryeqyteti i Provincës Autonome të Vojvodinës âsht *Novi Sadi.* Ky âsht nji qytet i madh dhe i rregulluem mirë, por edhe vend i randësishëm industrial. Përveç Novi Sadit, në Vojvodinë ka edhe plot qytete tjera, midis të cilave mâ të randësishëmet janë *Subotica, Sombori, Zrenjanini, Vërshaci* dhe *Pançeva.*

Kryeqendra e Krahinës Autonome të Kosovë-Metohís âsht *Prishtina.* Qytetet tjera të randësishëme janë edhe këto: *Mitrovica e Kosovës* në Kosovë, *Peja, Prizreni* e *Gjakova* në Metohí.

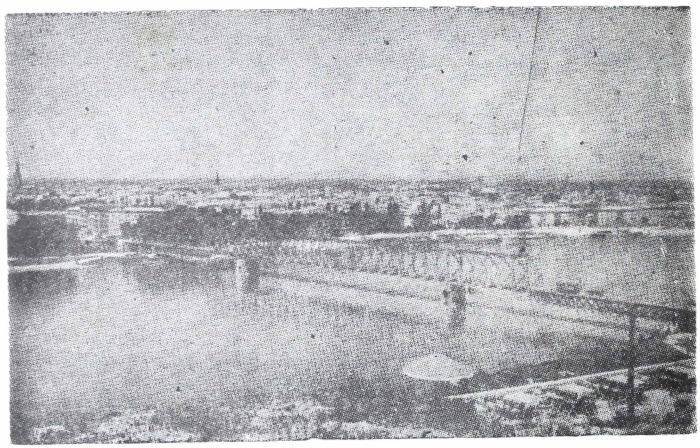

Novi Sadi

A E NJIFNI ATDHEUN T'UEJ?

Me ushtrimet që mund të bâjmë, ne mundemi bukur mirë me i vû në përdorim krejt këto që mësuem për Republikën Popullore të Sërbís. Tash do të vizatojmë, për shembull, në letër hartën e Republikës Popullore të Sërbís, në të cilën nuk âsht shenjue asgjâ. Kjo hartë do të ketë të shenjueme pra vetëm kufîjt. Qé se çka banë tash nxanësat e nji shkolle fillore në Beograd. Njani prej nxanësave që e pat mësue mâ mirë Republikën Popullore të Sërbis bani pyetjet, ndërsa të tjerët shenjuen *qytetet* me do rrathë të vogjël, vendet ku ata mendojshin se gjinden me të vërtetë. Mandej kontrolluen punët e bame. Ne këtê punë nuk detyrohemi me e krye krejt për nji orë. Kështu, nji herë, për shembull, do të vizatojmë qytetet kah veriu i Savës e i Danubit; herën tjetër ato kah jugu e të tretën herë qytetet në Kosovë e Metohi etj.

Në nji shkollë tjetër nxanësat kanë bâ këso pyetjesh, por në lidhje me *lumejt, malet, fabrikat, xeheroret, banjat.* Në këtê rasë ata kanë shenjue dhe shenjat gjeografike.

Në nji shkollë tjetër nxanësat janë ushtrue *nê udhëtime.* Prap njani ndër nxanësat bâni afërsisht këso pyetjesh: Ti udhëton prej Nishit në Pejë. Na trego se si do të udhëtojsh. Por, mundet me u bâ edhe ndonji pyetje që të habit: Ti udhëton me hekurudhë prej Kovilaçës në Valevë...

Provoni edhe ju në këtê mënyrë që t'ushtroheni. Kështu do ta përvehtësoni e do ta përforconi edhe mâ mirë atê që mësuet për atdheun t'uej.

PËRMBAJTJA

Faqe

Hymje — — — — — — — — — — — — — — 3
Të përcaktuemit e anëve të horizontit — — — — — — — — 5
Reliefi tokësuer — — — — — — — — — — — — 10
Ujnat në tokë — — — — — — — — — — — — 13
Mbështjellësja ajrore — — — — — — — — — — 21
Bota bimore — — — — — — — — — — — — 24
Bota shtazore — — — — — — — — — — — — 25
Njeriu dhe jeta e tij mbi tokë — — — — — — — — — 26
Komunikacioni — — — — — — — — — — — 30
Posta, telegrafi, telefoni dhe radio — — — — — — — — 33
Shkalla e zvogëlimit — — — — — — — — — — 34
Plani — — — — — — — — — — — — — 36
Punimi i reliefit të rrethit — — — — — — — — — 38
Shenjat gjografike nëpër hartë — — — — — — — — 39
Republika Federative Poapullore e Jugosllavís — — — — — 41
Republika Popullore e Sërbís — — — — — — — — — 43
Reliefi i Republikës Popullore të Sërbís — — — — — 44
Klima e Republikës Popullore të Sërbís — — — — — 50
Lumejt e RP të Sërbís — — — — — — — — — — 51
Rendi politik i RP të Sërbís — — — — — — — — 55
Ekonomija e RP të Sërbís — — — — — — — — — 56
Degët ekonomike të RP të Sërbís — — — — — — — — 57
Pemëtarija — — — — — — — — — — — — 59
Pylltarija — — — — — — — — — — — — — 60
Blegtorija — — — — — — — — — — — — — 61
Shpezëtarija — — — — — — — — — — — — 63
Bletarija — — — — — — — — — — — — — 63
Mëndafshtarija — — — — — — — — — — — — 63
Peshkatarija — — — — — — — — — — — — 63
Xehtarija — — — — — — — — — — — — — 64
Banjat dhe ujnat mjekuese — — — — — — — — — — 66
Punimet shtëpijake — — — — — — — — — — — 67
Zejtarija — — — — — — — — — — — — — 68
Industrija — — — — — — — — — — — — — 68
Komunikacioni — — — — — — — — — — — — 71
Shëndeti populluer — — — — — — — — — — — — 73
Arsimi e shkollat — — — — — — — — — — — — 74
Banorët — — — — — — — — — — — — — 75
Ndejtinat (vendbanimet) — — — — — — — — — — 75
Vendet tjera të RP të Sërbís — — — — — — — — — 77
A e njifni atdheun t'uej — — — — — — — — — — 78

Redaktori teknik:
JANI GJINO

Për botuesin:
ABDURAHIM ZHURI

Korektor:
NIKOLLË UJKAJ

Madhësija 5 tabakë — Tirazhi 10.000 copë
Duel nga shtypi në Dhetuer të vjetit 1954

shtesat për Kosovën e Metohin, mbrenda në tekst, e që nuk gjin-
in sërbisht, kanë përpilue Zeqir Bajrami dhe Mehmet Gjevori.

Botuesi